

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Domy na půl cesty a problematika integrace
mladých dospělých bez domova do společnosti**

Tereza Rýparová

Vedoucí práce: PhDr. Miroslava Turková, Csc.

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 25.6.2010

.....
podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Miroslavě Turkové, Csc. za konzultace a připomínky k mé bakalářské práci. Dále bych chtěla poděkovat paní Emilii Smrčkové z občanského sdružení Pod křídly za trpělivost a ochotu a za poskytnuté informace k danému tématu.

Obsah

Úvod	6
1. Rodina jako základ	8
1.1. Význam rodiny pro dítě	8
1.2. Socializace v rodině	9
1.3. Nefunkční rodina	10
1.4. Náhradní rodinná péče	10
2. Formy náhradní rodinné péče	11
2.1. Základní rozdělení náhradní rodinné péče	11
2.1.1. Osvojení	11
2.1.2. Pěstounská péče	13
2.1.3. Poručenství	14
2.1.4. Opatrovnictví	14
2.2. Ústavní péče	14
3. Ústavní péče	15
3.1. Ústavní péče v ČR a její hlavní nedostatky	15
3.1.1. Diagnostický ústav	17
3.1.2. Výchovný ústav	18
3.1.3. Dětský domov	18
3.2. Charakteristika současných svěřenců výchovných ústavů	18
4. Integrace a osamostatnění mladých dospělých	19
4.1. Povinnosti státu při odchodu mladého člověka z ústavu	19
4.2. Problémy při odchodu	20
4.2.1. Problematika bydlení	20
4.2.2. Problémy se zaměstnáním	21
4.3. Možnosti řešení pro mladé dospělé	21
4.3.1. Projekt Start do života	22
5. Domy na půl cesty	26
5.1. Co je to dům na půl cesty – charakteristika a historie	26
5.2. Klienti domů na půl cesty	27
5.3. Zaměstnanci domů na půl cesty	28
5.4. Zákon o domech na půl cesty	28
5.4.1. Domy na půl cesty v prováděcí vyhlášce	29

5.5.	Domy na půl cesty ve Valašském Meziříčí	30
6.	Kvalitativní výzkum	33
6.1.	Výzkumný projekt	33
6.2.	Cíl výzkumu	33
6.3.	Výzkumná strategie	34
6.4.	Technika sběru dat	34
6.5.	Výběr vzorku	35
6.6.	Popis zkoumaného vzorku	36
6.7.	Analytická část	37
6.7.1.	Problematika bydlení	37
6.7.2.	Problematika zaměstnání	39
6.7.3.	Finanční problematika	41
6.7.4.	Problémy při osamostatnění, role ústavu	42
6.7.5.	Mezilidské vztahy	42
6.7.6.	Výhled do budoucnosti	43
6.8.	Shrnutí	44
	Závěr	46
	Seznam použité literatury	48
	Seznam internetových zdrojů	50
	Seznam zákonů	50
	Příloha č. 1: Významné legislativní změny ve vztahu k péči o děti	51
	Příloha č. 2: Rámcová koncepce institucionální výchovy	53

Úvod

Problém opuštěných dětí a jejich umístování do náhradních rodin je znám již odedávna. Touto otázkou se zabývají státní orgány i široká veřejnost.

Je zcela jasné, že nejlepší výchovné a životní prostředí pro dítě je rodina, ve které může dítě získat emocionální i praktické zkušenosti, které může později uplatnit ve svém vlastním životě. V rodině se dítě učí nové dovednosti a učí se sociálním rolím. Rodina je místo, kde probíhá prvotní socializace dítěte. Rodina je pojítkem mezi jedincem a společností. Rodina je místem trvalých a hlubokých citových vztahů, zpravidla vztahů, které vydrží po celý život. Důležité ale je, že rodina má a může vytvářet podmínky pro vznik a rozvoj těchto vztahů. V ústavních zařízeních tyto podmínky chybí. Vychovatelé mají na starosti mnoho dětí a není zde prostor pro vznik trvalejších či hlubších citových vztahů. Děti se v ústavu často střídají a v dospělosti se sem již nevracejí. A právě tohle odlišuje rodinu od ústavu.

Literatury k náhradní rodinné péči máme v dnešní době vcelku dost. Náhradní rodinná péče je upravena v zákonech, existuje velké množství brožur, knih a materiálů, které mají dát společnosti větší povědomí o této problematice. Větším problémem je odchod mladých dospělých z dětských domovů a z pěstounských rodin do vlastního života. Stát a odborníci se starají hlavně o to, aby měly děti zázemí do osmnácti let věku, ale to, co přijde po osmnáctém roce již není předmětem jejich zájmu v takové míře.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělila do dvou částí. První část je teoretická a zabývá se problematikou rodiny, náhradní rodinné péče a možnostmi, které mladí dospělí mají při odchodu z dětského domova či jiného ústavního zařízení. I přes mnohá vylepšení a snahu dětských domovů o lepší přípravu dětí na samostatný život, zůstává život mladých po odchodu z ústavu největším problémem. Mladý člověk sice dostane finanční podporu, ale sám neví, jak se ve světě zorientovat a jak se o sebe postarat. Nezná nikoho, kdo by mu mohl pomoci, neorientuje se v partnerských vztazích a mnohdy má problémy s komunikací a navazováním nových známostí. Těžko si zvyká na to, že bude muset pracovat a v dnešní době není lehké práci sehnat. Často se také navrácí do dysfunkčních rodin, ale to je jen dočasné řešení. Rodina, která se o dítě nedovedla postarat, když bylo malé, se o něj nebude starat ani v jeho dospělosti. Často zde dochází k hádkám a sporům, které vyústí v odchod mladého člověka od biologické rodiny.

Podrobněji se budu věnovat domům na půl cesty, což je jedna z forem, která by měla mladým dospělým pomoci se postavit na vlastní nohy. Jak moc je tohle zařízení funkční

rozvedu ve druhé, praktické části, která se bude týkat rozhovorů s obyvateli těchto domů i s těmi, kteří již dům na půl cesty opustili.

Cílem mé práce bude zjistit, jak jsou prospěšné domy na půl cesty, co svým klientům poskytují a zdali tato zařízení opravdu napomáhají integraci mladých dospělých do společnosti. Zaměřím se hlavně na problémy, které se u těchto mladých vyskytují při osamostatnění. Budu sledovat pozitiva a negativa, které mladá lidé v této souvislosti vnímají a také se zaměřím na konkrétní pomoc, kterou jim dům na půl cesty může poskytnout. V dnešní době panuje rozšířený názor, že děti, které již odešly z dětského domova jsou „horší“, než děti, které prošly standartní rodinnou výchovou.

Problematice náhradní rodinné péče a domům na půl cesty se věnuji již od střední školy. V mém rodném regionu je tento problém velmi známý. Ve Valašském Meziříčí provozuje paní Emilie Smrčková několik domů na půl cesty. Jelikož je zasloužilá pěstounka a vychovala dvacet dětí v náhradní rodinné péči, tak moc dobře ví, jaký je problém s jejich postavením se na vlastní nohy. To vše ji vedlo k založení občanského sdružení Pod křídly a k zakládání domů na půl cesty v našem regionu. Paní Smrčková mi velmi při psaní mé práce pomohla. Sdělila mi zkušenosti, které díky tomuto projektu získala a také se zmínila o problémech, které ji každodenně doprovázejí.

1. RODINA JAKO ZÁKLAD

Rodina je nejstarší lidská společenská instituce. Rodina vznikla i z přirozeného pohlavního pudu, který vedl k plození a rozmnožování, ale hlavně z potřeby ochraňovat, učit, vzdělávat a připravovat potomstvo na život. Potřeba dítě chránit, vzdělávat a připravovat je i dnes potřebou životní.

Na otázku „co je to rodina“ nám odpoví jinak právník, demograf, sociolog. Důležité je, že z hlediska dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité. (srov. Matějček, 1994). Má-li se dítě vyvíjet dobře po všech stránkách, potřebuje vyrůstat ve stálém, citově příznivém a přijímacím prostředí a právě tohle prostředí nejlépe splňuje rodina jako taková. Dítě tedy přijímá za své rodiče ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají.

1.1. Význam rodiny pro dítě

Rodina není jediné prostředí, které se stará o správný vývoj dítěte, ale je nutno říci, že má přeci jen výsadní postavení oproti škole, kamarádům, zaměstnání atd. Má totiž možnost ovlivňovat vývoj dítěte v nejcitlivějších fázích. Rodina může přirozeně a vydatně uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a v neposlední řadě se dítě v rodině naučí model mezilidských vztahů. Tímto modelem dítě do budoucna poměřuje vztahy další, do nichž samo vstoupí. Co se týče uspokojení psychických potřeb, platí stejný model i naopak – děti uspokojují psychické potřeby svých rodičů. Mluvíme-li o základních duševních potřebách, můžeme jich dle vědy rozpoznat celkem pět. (srov. Matějček, 1994). Za prvé je to potřeba přísunu podnětů zvenčí. Aby dítě přijímalo a zpracovávalo podněty, musí je také v hojném počtu dostávat. Za druhé mluvíme o potřebě „smysluplného světa“. To znamená, že v těchto podnětech musí být určitý řád, aby se z nich staly zkušenosti a poznatky. A to je základ veškerého učení. Třetí potřebou je potřeba životní jistoty. Nedostatek jistoty vyvolává úzkost a projevuje se často agresivním jednáním vůči slabším. Za čtvrté je to potřeba vlastní společenské hodnoty. Vědomí této hodnoty bývá označováno jako identita, sebevědomí. Poslední potřebou je potřeba „otevřené budoucnosti“. Uspokojení této potřeby nám umožňuje žít v čase, vzpomínat na minulost a těšit se na budoucnost, plánovat a k něčemu směřovat. Děti v dětských domovech žijí daleko více přítomností, protože pro očekávání „něčeho“ zde není důvod. Dítěti v tomto prostředí chybí vyhlídka do dalšího roku nebo plánování obyčejných věcí (př. když budeme šetřit a ukládat si peníze, za rok si koupíme kolo nebo pojedeme na dovolenou).

Podstatným rysem rodinné výchovy je hloubka a stálost citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči. V zařízeních jako jsou školky, jesle, dětské domovy také vznikají citové vazby, ale tyto vazby jsou podstatně mělké a povrchní. Pokud dítě stráví většina života v dětském domově, je jasné, že si trvalé citové vztahy nevytvoří a s tím souvisí mnohé další problémy při začleňování mladého člověka do společnosti.

1.2. Socializace v rodině

Socializační funkce rodiny jsou velmi široké. Rodina zajišťuje uspokojování biologických potřeb dítěte, zajišťuje podmínky pro jeho růst a připravuje jej na přijetí rolí a vzorů jednání. (srov. Jedlička, 2004).

Studie o rodinné socializaci odlišují tři styly rodičovské výchovy. Diana Baumrind rozlišovala tři styly, které efektivně ovlivňují vývoj dítěte. Autoritářští rodiče vychází ze skutečnosti, že poslušnost tvoří základní ctnost dítěte. Tito rodiče očekávají, že dítě udělá to, co mu řeknou a to bez diskuze. Autoritářským přístupem rodiče dokazují, že potřebují být těmi prvními v domácnosti. Oproti tomu liberální rodiče považují za ctnost svobodné vyjádření. (srov. Jedlička, 2004). V tomto případě jsou dětská přání a potřeby vždy na prvním místě. Autoritativní rodiče tvoří zlatý střed. Očekávají, že dítě bude poslouchat, ale zároveň mu dávají prostor pro jeho vlastní vyjádření.

Jako výsledek nedostatečného sociálního učení se objevuje nepřizpůsobivé chování. To vysvětluje i fakt, proč mají často děti z dětských domovů problémy s chováním a kázní.

Melvin L. Kohn se ve svých výzkumech zaměřil za třídní a sociální rozdíly, které považoval za sociologický klíč. (srov. Jedlička, 2004). Srovnával děti z dělnických rodin a děti z tzv. střední třídy. Zjistil, že dělnické rodiny tíhnou k tradicím, rodiče chtějí, aby děti byly poslušné a uctivé. Rodiče ze střední třídy naopak kladou důraz na rozvoj dítěte. Kohn se domníval, že rozdílné cesty v socializaci vyplývají z toho, že dospělí reflektují své vlastní zkušenosti a hlavně zkušenosti ze zaměstnání. Z toho vyplývá, že obě skupiny rodičů socializují děti podle toho, co sami znají a prožívají.

Výsledkem mnoha diskuzí je alespoň shoda v základních principech přístupu k dětem. Vyzdvihuje se pocit bezpečí, průběžná a dlouhodobá péče, zamezení zneužívání. Velká shoda je i v tom, že růst dítěte by neměl být výsledkem příliš silných tlaků, ale na druhou stranu by také neměl být příliš prodlužován.

1.3. Nefunkční rodina

Nefunkční rodinou se rozumí rodina, která již nedokáže dítěti poskytnout všechny výše popsané standarty a nedokáže se o dítě vhodně postarat. V tomto případě je dítě odebráno a putuje – nejčastěji do dětského domova. Nutno říci, že dětský domov sice pomáhá situaci dočasně vyřešit, ale jako trvalé řešení to není vhodné. Lepší volbou při neschopnosti biologické rodiny postarat se o vlastní dítě je rodina náhradní.

1.4. Náhradní rodinná péče

Instituce „nevlastního“ rodičovství a také instituce osvojení je jistě stará jako rodina samotná. Pradítě, které se z nějakého důvodu ocitlo bez vlastních rodičů, bylo už kdysi dávno přijímáno za své jinými, cizími lidmi. Tímto postupem docházelo k záchraně, neboť bez náhradní péče by dítě buď nepřežilo nebo by bylo vychováno špatně díky špatné nerodinné výchově.

Důvodů, proč se děti ocitnou najednou samy, je mnoho. K důvodům patří úmrtí biologických rodičů, vážná choroba či postižení, díky kterému se o dítě nemohou starat. V dalším případě se starat ani nechtějí nebo se starají špatně a upřednostňují své zájmy nad zájmy dítěte.

Vždy se může vytvořit i dysfunkce a pouto mezi rodiči a dítětem se prostě nevytvoří nebo se vytvoří zcela špatně. Každým rokem se objevují případy dětí, kterým jejich rodiče způsobili smrt nebo je týrali či jim ubližovali psychicky.

I přes snahu babiček a dědečků zde existuje část dětí, kterým nemůže být zajištěna kvalitní péče ve vlastní širší nebo nově doplněné rodině. Pro ty poté existuje mnoho náhradních řešení. Na prvním místě je osvojení neboli adopce, kdy dítě nabývá všech práv a povinností, jako by bylo dítě vlastní. Pěstounská péče je již trochu volnější. Vlastní rodiče neztrácejí všechna práva a povinnosti (což je ale v některých případech i na škodu) a stát na tuto formu péče přispívá. SOS dětské vesničky jsou trochu zvláštní, ale ověřenou formou pěstounské péče. Další možností jsou klasické dětské domovy.

2. FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

K přijímání opuštěných dětí do náhradních rodin docházelo již odedávna. Byla to běžná praxe v mnoha kulturách. Slovo adopce původně znamenalo „vyvoliti“, tedy děti byly svými novými rodiči vyvoleny. Dnes je tomu naopak. Pro opuštěné děti jsou vybíráni noví rodiče. Zájem dítěte má totiž podle mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, která je pro Českou republiku závazná, přednost před zájmem rodičů. (srov. Matějček, 1999).

Podle zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí odpovídá za každé dítě jeho zákonný zástupce, zpravidla jeho rodiče. Pokud dítě nemá alespoň v jednom z rodičů zákonného zástupce, je mu určen opatrovník, který jej zastupuje. (srov. Matějček, 1999).

Náhradní rodinná péče je forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Náhradní rodinná péče má u nás dvě základní formy.

Dále existuje náhradní výchovná péče, která se uplatňuje v případě, že dítě nemůže být vychováváno ve vlastní rodině. Nejčastěji se jedná o výchovu ústavní, která trvá obvykle až do dospělosti jedince.

2.1. Základní rozdělení náhradní rodinné péče

OSVOJENÍ

- „zrušitelné“, tj. osvojení 1. stupně
- „nezrušitelné“, tj. osvojení 2. stupně
- mezinárodní osvojení

PĚSTOUNSKÁ PÉČE

- individuální PP – příbuzní (prarodiče či jiní) nebo cizí osoby (klasická dlouhodobá PP)
- skupinová PP – zařízení pro výkon PP (pěstounské páry) nebo SOS dětské vesničky (matka-pěstounka)

2.1.1. Osvojení

Osvojení je právně zakotveno v § 63 - § 73 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů a osvojení nezrušitelné v § 74 - § 77 zákona o rodině. (srov. Matějček, 1999).

Osvojení je státem garantovaná a zákonem ošetřená forma náhradní rodinné péče, při které přijímají manželé či jednotlivci za vlastní opuštěné dítě a mají k němu stejná práva a povinnosti jako by byli jeho rodiče.

Děti vhodné pro osvojení jsou děti, u kterých se předpokládá bezproblémový zdravotní a psychomotorický vývoj. Osvojení je vhodné provádět v raném věku dítěte.

Osvojením vznikne mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastním dítětem. Dítě tak získává příjmení nových rodičů. Vztah mezi dítětem a příbuznými osvojitelů je příbuzenský.

Osvojit lze pouze nezletilé dítě. Nelze osvojit dítě počaté, avšak dosud nenarozené. Podmínkou osvojení je právně volné dítě – tj. souhlas biologických rodičů nebo zákonného zástupce dítěte s osvojením či dvouměsíční nezájem rodičů od narození dítěte či šestiměsíční opravdový nezájem rodičů. Osvojit dítě může manželská dvojice, manžel(ka) rodiče dítěte nebo jedinec. Osvojení jedincem je možné jen v případě, že tohle osvojení bude plnit svoje společenské poslání.

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl.

Osvojení zrušitelné se vyznačuje tím, že osvojitelé se nezapisují do matriky jako rodiče, což znamená, že v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče. Soud může z důležitých důvodů toto osvojení zrušit. Tento typ osvojení je využívám u dětí mladších jednoho roku

Osvojení nezrušitelné se vyznačuje tím, že osvojitelé jsou na základě soudního rozhodnutí zapsáni v matrice a v rodném listě dítěte. Minimální věková hranice osvojitelného dítěte je stanovena na jeden rok a toto osvojení nelze zrušit.

Osvojení mezinárodní je možným řešením v případě, že se nepodařilo pro dítě nalézt náhradní rodinu v zemi původu. Mezinárodní osvojení je upraveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou vypracovala Haagská konference mezinárodního práva soukromého 29.5.1993. V ČR vstoupila tato úmluva v platnost 1.6.2000 a spolu se zákonem č. 359/1999 sb., o sociálně-právní ochraně dětí, umožňuje osvojení dětí do ciziny a z ciziny.

Haagská úmluva jasně stanovuje postup při osvojování dítěte do zahraničí, určuje povinnosti a kompetence jednotlivých institucí, definuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi jeho původu, zaručuje biologickým rodičům anonymitu a vylučuje zisky z adopce.

Nařizuje signatářským státům, aby určily na svém území jeden orgán, který bude za osvojení dětí do zahraničí odpovědný. V České republice je to Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. (srov. Matějček, 1999).

2.1.2. Pěstounská péče

Pěstounská péče je upravena v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (ustanovení o zprostředkování pěstounské péče, o zařízení pro výkon pěstounské péče), v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů (dávky pěstounské péče), a v právních předpisech o sociálním zabezpečení (nemocenské a důchodové pojištění pěstounů). (srov. Matějček, 1999).

Je to státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení pro dítě i odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě může být svěřeno do péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Jedinou hmotně právní podmínkou je zájem dítěte. Pěstoun musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Pěstoun má právo dítě zastupovat a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech. Při výkonu mimořádných záležitostí (např. vyřízení cestovního dokladu) musí žádat souhlas zákonného zástupce dítěte.

Je to svazek, který vzniká na základě soudního rozhodnutí. Pěstounská péče končí zletilostí dítěte. Biologičtí rodiče mohou v některých případech navštěvovat své dítě a mají právo rozhodovat o důležitých věcech, které se dítěte týkají. Pěstouni rozhodují pouze o běžných věcech.

Pěstounská péče může být zrušena z důležitých důvodů. Je to placená forma náhradní rodinné péče – odměnu pěstounů, příspěvek na úhradu potřeb dítěte, příspěvek při převzetí dítěte či příspěvek na koupi motorového vozidla upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. (srov. Matějček, 1999)

Je-li dítě ve věku, kdy je schopné posoudit obsah pěstounské péče, má být přihlédnuto také k jeho názoru. Pěstounská péče je určena hlavně pro děti, které nemohou být ze zdravotních nebo sociálních důvodů osvojeny. Často se jedná o starší děti nebo o skupiny sourozenců.

Individuální pěstounská péče probíhá v běžném rodinném prostředí, což znamená s pěstounkou a pěstounem, kteří již většinou mají své vlastní děti nebo mají děti, které už vychovali.

Skupinová pěstounská péče probíhá v zařízeních pro výkon pěstounské péče, což jsou velké pěstounské rodiny, někdy i s vlastními dětmi a dalšími třeba 4-6 nebo i více přijatými dětmi.

Jiným typem jsou SOS dětské vesničky, kde je pěstounskou péčí pověřena sama matka-pěstounka, která mívá na pomoc další osobu, které se říká „teta“ a která matce pomáhá s vedením domácnosti a při výchově dětí. Matka pěstounka bydlí se svěřenými dětmi

v samostatném domku a skupina 10-12 takových domků tvoří SOS dětskou vesničku. Často se zde nacházejí sourozenci pocházející z jedné rodiny.

2.1.3. Poručenství

Soud stanoví dítěti poručníka v případě, že jeho rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti či byl pozastaven výkon jejich rodičovské odpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu.

Pokud poručník vykonává péči o dítě osobně, má nárok na hmotné zabezpečení jako je tomu u pěstounské péče. Poručník je zákonným zástupcem dítěte, ale mezi ním a dítětem ze zákona nevzniká takový poměr, jaký je mezi dítětem a rodičem.

Zákon stanovuje rozsah práv a povinností poručníka k dítěti jako: výchovu dítěte, zastupování dítěte a správa majetku dítěte. Výkon této funkce je pod dohledem soudu. Poručník soudu podává zprávy o dítěti, zpravidla jednou ročně. Jakékoliv rozhodnutí poručníka v podstatné věci týkající se dítěte vyžaduje souhlas soudu.

2.1.4. Opatrovnictví

O ustanovení opatrovníka rozhoduje soud usnesením, v němž vymezí rozsah jeho práv a povinností vůči dítěti a to s ohledem na důvod, proč byl dítěti ustanoven opatrovník. Opatrovník může být dítěti ustanoven například při řízení o osvojení. Opatrovník vykonává pouze některá rodičovská práva stanovená soudem, ale není zákonným zástupcem dítěte.

Opatrovník na rozdíl od poručníka nahrazuje rodiče pouze v omezeném rozsahu a dílčím způsobem vykonává některá práva a povinnosti rodičů.

2.2. Ústavní péče

Když se biologická rodina nedokáže o dítě adekvátně postarat a není možné použít adopci či pěstounskou péči, dostává se dítě do výchovného zařízení.

Hlavním problémem ústavní péče v České republice je rozdělení ústavní péče mezi tři resorty. Problematika ústavní péče je natolik obtížná, že jsem se rozhodla jí věnovat ve své bakalářské práci samostatnou kapitolu. Se samotným tématem bakalářské práce si je téma ústavních zařízení velmi blízké vzhledem k tomu, že do domů na půl cesty jdou převážně děti z ústavní výchovy, případně děti, které prošly ústavní výchovou, dostaly se na ulici a poté do domu na půl cesty.

3. ÚSTAVNÍ PÉČE

Ústav je svět sám pro sebe, v němž je život omezenější a předvídatelnější než v okolním sociálním prostředí. Ústav je spjat se třemi archaickými lidskými zkušenostmi: zkušeností rodiny, zkušeností obce a zkušeností vyhoštění. (srov. Matoušek, 1999)

V antice bylo vyhnanství trestem za nejvážnější zločiny, které ohrožovaly stát. Vyhnanství se téměř rovnalo trestu smrti, neboť člověk ve vyhnanství neměl šanci přežít bez podpory svého kmene.

Ústavy mají svůj folklor, mají svůj slovník a vůči vnějšímu světu jsou víceméně uzavřené.

3.1. Ústavní péče v České republice a její hlavní nedostatky

Ve školním roce 2008/2009 bylo v dětských ústavech (dětské domovy, výchovné ústavy, dětské diagnostické ústavy a dětské domovy se školou) celkem 7820 dětí. (srov. Statistika dětí umístěných v institucionální výchově, www.msmt.cz).

Dlouhodobým problémem náhradní výchovné péče v České republice je již zmiňovaná roztržitost.

Kojenecké ústavy pro děti do tří let a dětské domovy spadají pod resort zdravotnictví. Dětské domovy pro děti od tří do osmnácti let, diagnostické ústavy a výchovné ústavy jsou řízeny ministerstvem školství a ústavy pro handicapované děti jsou pod resortem sociálních věcí. Tato roztržitost způsobuje mnohé problémy jako je např. střídání ústavních zařízení, nedostatek podnětů u dětí do tří let, časté střídání personálu, který o děti pečuje, z čehož vyplývá nemožnost vytvoření citové vazby a mnohé další. Dítě není v těchto ústavech svěřováno rodičům či konkrétním lidem, ale neosobní instituci.

I přes významné legislativní změny (viz. příloha č. 1), které byly provedeny v minulých deseti letech není ústavní péče v ČR vyřešena ideálně. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vytvořilo rámcovou koncepci v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči. Tento koncept si vytváří hlavní tři cíle, kterými jsou (celá koncepce viz. příloha č. 2):

- snížení počtu dětí, které jsou dlouhodobě umístěné ve všech typech ústavní péče za pomoci posílení preventivní složky práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami, dále díky rozvoji a lepší dostupnosti souvisejících podpůrných služeb včetně navýšení počtu kvalifikovaných pracovníků

- vytvoření sítě ambulantních pracovišť, které se budou orientovat na potřeby dítěte a práci s celým rodinným systémem
- transformování, specializace a diferenciací náhradní výchovné péče pro děti, u kterých se tato péče ukazuje jako nejlepší či jediné reálné řešení

Pracovní skupina sekce pro práva dětí Rady vlády ČR pro lidská práva, jejímž členem je i FOD, provedla koncem roku 2000 prověrku v celkem 42 zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a na základě toho vypracovala materiál, v němž shrnula názory členů na současný systém náhradní výchovy u nás (srov. www.fod.cz).

Problémem je, že krizová situace dítěte je v dnešní době nejčastěji řešena umístěním dítěte do ústavní péče, aniž by se hledala jiná řešení, jako například svěřením dítěte do péče třetí osoby v rámci širší rodiny. Pro děti je však ucíťení do ústavní výchovy značně traumatizující a ovlivňuje dítě až do dospělosti a to v negativním slova smyslu. Hlavních nedostatků ústavní péče je podle tohoto šetření celkem šest.

Za prvé se jedná o již zmiňované rozdělení péče mezi tři resorty, což má za následek rozdělování sourozenců podle věku a zdravotního stavu, časté střídání ústavních zařízení, velký nedostatek podnětů u dětí do tří let a velmi časté střídání personálu, který o děti pečuje.

Za druhé mají nevhodné typy ústavních zařízení za následek rozdělování sourozenců i v rámci soustavy školských zařízení podle věku, pohlaví, mentální či fyzické úrovně. Je zde problém se zbytečnou diagnostikou dětí bez poruch a s jejich výchovou společně s dětmi, které již mají zkušenosti s kriminalitou a jinými problémy.

Třetím problémem je různá úroveň péče v rámci jednoho typu zařízení. Ústavy jsou jinak materiálně zařízeny, oslovování vychovatelů je různé, za různých podmínek je využívána tzv. záchytná izolace a často se objevuje internátní typ výchovy, který je pro děti zcela nevhodný, neboť jim nedává představu o rodinném životě, a tím hůře se později integrují do společnosti při osamostatnění.

Čtvrtým problémem je personální obsazení. Vychovatelé na rozdíl od pěstounů nemusí mít psychologická vyšetření. Často chybí prevence syndromu vyhoření a časté střídání služeb vede k tomu, že i dětský domov rodinného typu má k rodině daleko.

Zásadním problémem je i způsob financování „na hlavu“. Tento způsob financování tlačí na obložnost ústavu a v případě neobloženosti dochází k propouštění personálu. Ani jeden z těchto jevů není žádoucí.

Dále se objevují dílčí negativa ústavní péče jako jsou například – špatná integrace do společnosti po absolvování ústavní péče, problémy při plnění rodičovských rolí, problémy

s navazováním partnerských vztahů a následně s jejich udržením, dosažení nižšího stupně vzdělání, i když jsou intelektuálně schopni vyššího vzdělání a vysoká míra kriminality.

Jediným řešením špatné ústavní péče v České republice je vytvoření jednotného systému, který by zlepšil podmínky v ústavech, snížil počet dětí v těchto zařízeních a také zajistil lepší přípravu dětí na samostatný život. Dosud totiž není definováno jak mají být ústavy zařízené, co v nich mají mít děti k dispozici a jaké technické zařízení by v nich mělo být. Ústavy jsou tak velmi rozdílné, mají svá pravidla, rozdílné zařízení i rozdílný systém výchovy mládeže a jejich vedení k samostatnému životu.

Mnohá ústavní zařízení se zaměřují na materiální zajištění dítěte, ale již se tolik nevěnují individuálnímu přístupu. Výsledkem je, že dítě má dostatek oblečení, každý dětský pokoj má vlastní počítač, děti jezdí každým rokem k moři, ale neví, jak se o sebe mají postarat po odchodu z dětského domova a hlavně nechápou hodnotu peněz. Vidí vše jako v dětském domově – tam nenechají děti trpět hladu, dají jim všeho dostatek, aniž by se o to sami museli nějak zapříčinit. Problémem je poté fakt, že děti neumí šetřit s penězi a těžko si zvykají na to, že si na všechno, co chtějí, musejí vydělat prací.

Ústavní zařízení mohou být diferencována podle věku, mentální úrovně, zdravotního postižení, stupně obtížnosti výchovy a někdy i podle pohlaví.

3.1.1. Diagnostický ústav

Diagnostický ústav plní úkoly diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické, organizační, metodické a koncepční. (srov. Jedlička, 2004). Obvykle má ministerstvem určenou oblast působnosti neboli určený územní obvod. Jeho pracovníci vypracovávají pro ministerstvo návrhy potřebných změn v tomto obvodu.

Diagnostický ústav má právo vyslat do zařízení náhradní výchovné péče ve svém obvodu pracovníka, který je oprávněn ke koordinaci a ověřování účelnosti postupů.

Pobyt svěřence v diagnostickém ústavu trvá zpravidla osm týdnů. Při předání svěřence do náhradní výchovné péče předává diagnostický ústav také „návrh individuálního výchovného plánu“, který je následně doplňován a kontrolován vychovatelem v půlročních intervalech.

Diagnostický ústav se dělí na čtyři samostatná oddělení: diagnostické pracoviště, výchovně vzdělávací pracoviště, pracoviště sociální práce a záchytné pracoviště. Základní organizační jednotkou je výchovná skupina, ve které může být nejméně čtyři a nejvíce šest jedinců. Diagnostické ústavy jsou diferencovány podle věku svěřenců, případně i podle jejich pohlaví.

3.1.2. Výchovný ústav

Výchovné ústavy zajišťují výkon ústavní výchovy nebo výkon ochranné výchovy pro děti starší deseti let s vážnými poruchami chování. Základní jednotkou ve výchovném ústavu je, rovněž jako v diagnostickém ústavu, výchovná skupina, v níž jsou však umístěny děti různého věku a pohlaví. Výchovná skupina má pět až osm členů v závislosti na jejich mentálním či zdravotním postižení nebo na míře obtížnosti výchovného působení. (srov. Jedlička, 2004).

Výchovný ústav tvoří dvě až šest výchovných skupin. Výchovné ústavy jsou zakládány zvlášť pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou.

3.1.3. Dětský domov

Ústavní výchovu pro děti bez závažnějších výchovných problémů zajišťují dětské domovy. Podle zákona č. 109/2002 Sb. je základní jednotkou v dětském domově koedukovaná rodinná skupina dětí různého věku a pohlaví. Struktura dětského domova i denní režim domova se má co nejvíce přibližovat rodinnému životu běžné rodiny. Skupina má pět až osm jedinců v závislosti na jejich mentální a zdravotní úrovni. (srov. Jedlička, 2004). Sourozenci bývají zařazováni do jedné skupiny, pokud je to alespoň trochu možné.

Do dětského domova jsou umisťovány děti od tří do osmnácti let nebo do ukončení přípravy na povolání, nejvýše však do dvaceti šesti let. Děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova mohou být také umisťovány nezletilé matky s jejich vlastními dětmi.

3.2. Charakteristika současných svěřenců výchovných ústavů

Současným trendem, který vládne nejen u dětí z výchovných ústavů, je zvyšování kriminality a agresivity u dětí. Oproti minulosti si nyní mladiství a děti uvědomují svá práva a jsou daleko sebevědomější. Mají větší nároky na vybavení, oblečení, ale i na mezilidské vztahy. A to právě ovlivňuje chování mnohých výchovných pracovníků v ústavu. Mladý potřebuje konfrontaci s autoritou, nespokojí se s neosobním a chladným přístupem, a tak se práce vychovatele neobejde bez odborných znalostí. (srov. Jedlička, 2004). Je nutné, aby měl výchovný pracovník zkušenosti s profesionální komunikací a uměl mladistvého překvapit rovnocenným rozhovorem. Pracovníci by měli umět zvládat i vyhrocené situace bez použití fyzického násilí. K tomu je třeba dostatečné vzdělání včetně sociálně psychologických či psychoterapeutických výcviků, aby dokázali předvídat možné chování svěřence a okamžitě na něj uměli reagovat.

4. INTEGRACE A OSAMOSTATNĚNÍ MLADÝCH DOSPĚLÝCH

V České republice žije vysoké procento dětí v ústavních zařízeních. Celkově jde asi o 20 000 dětí, z nichž asi 10 000 žije v ústavech sociální péče a zhruba 7000 v dětských domovech. (srov. Kovařík a kol., 2002). Ze zkušeností a dlouhodobých sledování Střediska náhradní rodinné péče vyplývá, že se mladí lidé odcházející z dětských domovů potýkají s mnoha problémy, na které nejsou připravení. Nejsou připraveni sociálně, nemají trvalejší interpersonální vztahy, nemají sociální jistoty a trvalé zázemí. Mají problém s hledáním vhodného zaměstnání a poté s jeho udržením. Podléhají sociopatogenním vlivům, mají sklony k impulsivnímu jednání, postrádají motivaci k získání lepší kvalifikace, mají malé či žádné sebevědomí.

Po opuštění dětského domova se dostávají do prostředí, které je pro ně neznámé a složité a je pro ně těžké se v něm orientovat. Samostatný život nevládají a mají problémy s integrací do společnosti.

Je více než jasné, že mladí lidé odcházející z dětských domovů potřebují pomoc. Ve vyhlášce MPSV č. 182/1991 Sb. jsou tito mladí lidé řazeni mezi osoby společensky nepřizpůsobivé vedle občanů propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, občanů závislých na alkoholu či jiných návykových látkách a občanů žijících nedůstojným způsobem života.

Ústavní výchova, která byla nařízena soudem, má být zrušena v případě, že pominou její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči. V každém případě ústavní péče zaniká dosažením věku 18 let dítěte. Z důležitých důvodů může být péče o jeden rok prodloužena. Záleží na posouzení soudu, zda je prodloužení ústavní výchovy v zájmu vývoje osobnosti dítěte. Výjimky se udělují v případě, kdy se mladý člověk i po dosažení zletilosti soustavně připravuje na budoucí povolání a je nezaopatřený.

4.1. Povinnosti státu při odchodu mladého člověka z ústavního zařízení

Mladý člověk odcházející ze zařízení má nárok na jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše patnáct tisíc korun českých podle své skutečné potřeby v době propouštění.

Ředitel zařízení je povinen nejpozději šest měsíců před odchodem jedince informovat o této skutečnosti obecní úřad s rozšířenou působností. Dále mají mladí možnost využít pomoci sociálního kurátora a to v době šesti měsíců před opuštěním ústavu.

Sociální kurátor je nápomocná osoba jak pro mladé, kteří odcházejí z ústavů, ale také pro osoby, které odcházejí z výkonu trestu, z psychiatrické léčebny a mají problémy

s integrací do společnosti, mnohdy nemohou najít práci a bydlení. U mladých lidí odcházejících z dětských domovů platí, že pomoc sociálního kurátora je zcela dobrovolná. Tedy pokud mladý nemá zájem o tento typ pomoci, nic se neděje. Kurátor hlavně poskytuje různá poradenství, pomoc při zajištění sociálních dávek, případně jinou pomoc, která souvisí se zařízením samostatného bydlení.

Problémem ale zůstává, že kurátor je pro mladé cizí člověk. Během pobytu v ústavu se totiž setkávají pouze s vychovateli, sociálními pracovníky či dětským kurátorem, ale před odchodem z ústavů již jednájí s kurátorem pro dospělé. Jak jsem již několikrát zmínila, děti z ústavů hůře navazují nové vztahy, takže ještě před odchodem z ústavu jsou vystaveni této zkoušce. Musí si zvyknout, že dlouhodobě budované vztahy s ostatními pracovníky končí a nyní se musí umět postarat sami o sebe.

Po odchodu mladého člověka mu zařízení ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytuje poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce a následující dva roky po propuštění je dítěti zajišťována pomoc při řešení obtížných životních situací.

Mladí lidé, kteří byli do ústavu umístěni na žádost rodičů či zákonných zástupců nemají nárok na peněžitý příspěvek při odchodu.

Peněžitý příspěvek je poskytnut hlavně na zařízení bydlení a zařízení základních potřeb, které mladý bude při osamostatnění potřebovat. Praxe (Středisko náhradní rodinné péče) však ukazuje, že mladí většinou dostatečně oslaví odchod dětského domova, koupí si vysněnou věc, kterou v dětském domově nemohli dostat a jsou již bez peněz. Tím se dostávají do kolotoče půjček, protože jsou z dětského domova zvyklé, že byly materiálně zabezpečené. Protože neznají důsledky půjčování peněz u bank, dluhy jim rychle rostou a než se nadějí mají desítky tisíc, mnohdy i stovky tisíc dluhů, nevydělávají a nemají jak půjčky splácet.

4.2. Problémy při odchodu

Pokud bych měla popsat nejčastější problémy, se kterými se mladí setkávají při odchodu z dětského domova, tak bych na první místo řadila problémy s bydlením, finanční problémy, dále problémy při hledání a udržení zaměstnání, problémy při hledání partnera a problémy s udržením partnerských i mezilidských vztahů (Středisko náhradní rodinné péče).

4.2.1. Problematika bydlení

Při hledání bydlení u mladých z dětských domovů a jiných se ústavů se přihlíží k několika faktorům. Důležitým aspektem vlastního bydlení je především cena. Tento problém se tedy váže i na problematiku zaměstnání a finanční problémy.

Je rozhodující jaké bydlení mladý člověk hledá. Samozřejmě závidí na lokalitě. Byt v malém městě v okrajové části je mnohem levnější a dostupnější, než byt v Praze.

Mnohdy se mladí vracejí ke svým původním rodinám, což je pro daný okamžik nejlepší řešení bytové situace. Často však netrvá dlouho a mladý dospělý se dostává ze dne na den „na ulici“.

Řešením mohou být domy na půl cesty či azylové domy. Obec jako taková však nemá žádnou povinnost mladým dospělým, kteří projdou ústavní výchovou, zařizovat bydlení.

4.2.2. Problémy se zaměstnáním

V dnešní době je obtížné najít dobré zaměstnání. Děti z ústavů jsou většinou vyučeny v oboru, ale díky nedostatku pracovních míst se mnohdy oboru vůbec nevěnují. Pokud seženou práci, je často mzdově podhodnocená, což vede k tomu, že je brzy opustí chuť do práce a dají výpověď. Z ústavu totiž nejsou zvyklé na každodenní práci. Samozřejmě tam funguje denní režim, který musí všichni dodržovat, ale to je odlišná věc. Pokud již práci získají, mají velké problémy s jejím udržením. Nechodí do práce a předpokládají, že jim vše bude odpuštěno jako v ústavu. Vůbec si nepřipouštějí možnost, že by těžce získanou práci mohli velmi rychle ztratit, pokud se nebudou snažit.

Řešením mohou být opět domy na půl cesty, které mladým pomáhají práci hledat a doporučují je jednotlivým zaměstnavatelům. Někdy fungují i nepsané dohody mezi domy na půl cesty a firmami v okolí, že se budou snažit děti bez praxe zaměstnat a umožnit jim tak alespoň úspěšný start v zaměstnání.

Děvčata často řeší problém s prací tím, že otěhotní a poté mají nárok na sociální dávky. Mnohdy neřeší druhou stránku věci a to tu, že nemají kde bydlet, nemají stálého partnera a dostatek financí do začátku.

4.3. Možnosti řešení pro mladé z ústavních zařízení

Dle zákona 108/2006 Sb. funguje systém sociálních služeb pro děti a mladistvé formou sociálního poradenství, telefonické krizové intervence a terénních programů. (srov. Leaving Care Analysis, 2009). Na pomoc mladistvým existují zařízení domy na půl cesty, kontaktní centra a nízkoprahová zařízení. Všechny možnosti jsou kromě domů na půl cesty bezplatné.

Legislativně dané možnosti pro mladistvé, kteří budou odcházet nebo odešli z ústavních zařízení jsou: prodloužení pobytu v zařízení z důvodu soustavné přípravy na

výkon povolání (studium), příprava na odchod do samostatného života (samostatné bytové jednotky, kontakt se sociálním kurátorem), peněžitá pomoc do patnácti tisíc při odchodu ze zařízení, domy na půl cesty a pomoc v hmotné nouzi a program individuálního motivačního postupu.

Nedostatkem je, že nabídka těchto služeb neodpovídá konkrétní cílové skupině. Dalším problémem je, že je lokálně i kapacitně omezená (např. domy na půl cesty nejsou zakládány ve všech městech a mají omezenou kapacitu). Některým potřebám (pomoc v životní orientaci, doprovázení) mladistvých neodpovídá žádná tato služba nebo ji poskytují omezeně některé neziskové organizace.

K systému následné péče by byla vhodná doporučení jako například vytvoření aktuální koncepce následné péče či zařazení do systému financování lůžková zařízení a terénní nebo ambulantní služby.

Možností, se kterou jsem se během studia seznámila, je projekt „Start do života“, který má za cíl pomáhat při osamostatnění mladých dospělých. Pomáhá dětem s orientací v okolním světě, učí je samostatnému rozhodování a díky projektu se učí také dovednostem a schopnostem, které jsou potřebné k uplatnění se na trhu práce. Na projektu se podílí hlavně Centrum tělovýchovy a sportu Vysoké školy ekonomické, Středisko náhradní rodinné péče, o.s. a mnohé další instituce (banka, úřady), které pomáhají s praktickou částí projektu.

4.3.1. Projekt Start do života

Pobyt dětí v ústavní péči má negativní vliv na celý jejich život. Tato zařízení nejsou schopná dostatečně děti připravit na jejich vlastní život. Na rozdíl od ostatních dětí musí nestudující děti z dětských domovů v osmnácti letech opustit tato zařízení. Ročně to čítá zhruba 350 dětí.

Podle průzkumu, který provedlo Středisko náhradní rodinné péče se jich téměř polovina (46%) vrací do původní rodiny, která se o ně nedokázala postarat. Zázemí v původních rodinách je většinou považováno za velmi problematické. Po krátké době děti své původní rodiny z nejrůznějších důvodů opouštějí a dostávají se na ulici, případně nacházejí ubytování v azylových domech, v domech na půl cesty či u známých.

Cílem projektu je za prvé získání klíčových kompetencí pro vstup na trh práce, za druhé zvýšení kvalifikace, za třetí získání vědomostí, poznatků a informací v oblasti informačních technologií, za čtvrté získání sociálně psychologických dovedností k osamostatnění a za páté orientace v běžném sociálním prostředí.

Program se dělí na čtyři základní části. Cílem první části je seznámení účastníků s programem, motivace k aktivnímu zapojení do programu. Rozvíjí se zde komunikace a týmová spolupráce pomocí seznamovacích a týmových her, dále se pořádá úvod do kurzu IT, noční dobrodružná hra a zátěžové a sportovní aktivity. Pro první část programu je nejdůležitější motivace dětí a s tím související výběr vhodných aktivit.

Ve druhé části se dále rozvíjí IT gramotnost, trénuje se komunikace na úřadě, v bance, v restauraci a pořádají se semináře k aktivnímu využití volného času. Děti se účastní besedy k alternativám bydlení po odchodu z dětského domova, besedy s Policií ČR o kriminalitě mládeže.

Ve třetí části se řeší chování v zátěžových situacích – nástup do zaměstnání, problémy na pracovišti, řešení konfliktů v rodině, návrat po útěku. V této části je dokončen IT kurz a děti si připravují své curriculum vitae. Je třeba, aby se účastníci projektu v této části rozdělili podle profesního zaměření.

Čtvrtá část programu je vyhrazená pro nabídku pracovních příležitostí a ke slavnostnímu ukončení.

Celý program je zaměřen na čtyři problémové okruhy: zaměstnání, finance, bydlení a rodina. Program využívá kombinace zábavné formy vzdělávání s dalšími sociálně-psychologickými metodami (kreativní hry, kvízy, rozhovory). Podklady k jednotlivým tématům jsou sestavovány podle platných zákonů a vyhlášek.

Některé aktivity doprovází komunikační trénink – videozáznam běžných situací. Děti se díky videozáznamu mohou podívat na vlastní reakce v běžných situacích, mohou se poučit z chyb, které udělají a celkově si uvědomit sama sebe.

Níže uvádím podrobnější popis základních okruhů.

1) Komunikační a sociální dovednosti

Cílem této metody je posílit komunikační a sociální dovednosti mladých lidí. Tyto dovednosti jsou důležité k zapojení do plnohodnotného života, zvyšují kvalifikaci a nabízejí více možností při vstupu na trh. Osnovu tohoto okruhu tvoří: rozhovory, testy osobnosti, řešení konfliktů, občanská práva, společenské chování a etiketa, komunikace s úřady, vyřízení osobních dokladů apod.

2) Práce

Děti z dětského domova obvykle ukončí základní vzdělání nebo se vyučí v oboru, ke kterému nemají žádný vztah. Následkem toho je to, že v prvním zaměstnání dlouho nevydrží a získat

další zaměstnání je složitější, zvláště v dnešní době. Osnovu tohoto okruhu tvoří otázky: proč pracovat?, kde sehnat práci?, jak si práci udržet?, jak si připravit a napsat životopis?, jak mohou pomoci agentury práce?, jak se píše motivační dopis?, jak se dá připravit na pohovor?, co musí obsahovat pracovní smlouva? a dále otázky kolem práce na černo a řeší se i problematika úřadu práce.

3) Peníze

Mladí lidé z dětských domovů nejsou zvyklí na hospodaření s penězi. V dětském domově dostávají zhruba 300 Kč měsíčně a tyto peníze utratí velmi rychle za cigarety nebo za kredit do telefonu. Tyto děti neznají hodnotu peněz, protože nemají možnost srovnání, jak to chodí v normálním životě – stravu, bydlení, zájmové kroužky – to vše mají zaplacené. Okruh se tedy zaměřuje na: hodnotu peněz, hospodaření s penězi, založení bankovního účtu, práce s platební kartou, riziko půjček, nákup bez hotovosti, nákup na splátky a spoření.

4) Bydlení

Získání vlastního bydlení pro děti z dětských domovů je mnohem složitější. Základní osnovou tedy tvoří otázky:

- kam jít bydlet po odchodu z dětského domova
- základní druhy vlastnictví bytu
- nájemní smlouva a jiné smlouvy spojené s bydlením
- kde získat prostředky na vlastní bydlení
- údržba domácnosti

5) Rodina

Založení rodiny je nelehkým úkolem pro děti, které rodinu buď nepoznali nebo část života prožili v rodině, která nefungovala. V tomto okruhu se řeší témata:

- ideální partner
- plánované rodičovství, počet dětí v rodině
- základní potřeby dítěte
- vzdělání dětí
- mezilidské vztahy
- občanské a manželské poradny
- řešení konfliktů v rodině a s partnerem

Doprovodné aktivity jsou určeny k setkání se situacemi, které jsou normální v běžném životě. Je to například návštěva městského úřadu, představení jednotlivých odborů úřadu, vysvětlení čím se zabývají, poradenství jak jednat s úředníky, jak vyplňovat úřední žádosti, jak si zažádat o sociální dávky v případě potřeby atd. Dále je to návštěva banky, kde se děti mohou naučit jak si založit bankovní účet, seznámí se s platební kartou a bankomatem, získají základní informace o tom, kdo je bankéř, co je PIN a vyzkouší si komunikaci s úředníkem.

Dalším bodem mohou být besedy s kriminalisty s ředitelkou azylového domu, besedy o domácím násilí a další besedy zaměřené na nejrůznější problémy. Doplnkovými aktivitami bývá například poznávání Prahy (jízda metrem, historickou tramvají), návštěva bowlingového centra, návštěva kina, divadla atd.

5. DOMY NA PŮL CESTY

Název „dům na půl cesty“ je odvozený z anglického slova „half-way house“. Je to zařízení, které pomáhá mladým lidem s přestupem z ústavního zařízení do vlastního života. Dům na půl cesty je jedna z forem, která by měla mladým pomoci se začátkem samostatného života. Mladí lidé odcházející z ústavních zařízení jsou zvyklí na ústavní režim, ale velká většina z nich nezná rodinný život, život ve společnosti a pracovní povinnosti.

5.1. Co je to dům na půl cesty – historie a charakteristika

Výrazným mezníkem, co se domů na půl cesty týče, byla revoluce v roce 1989. Do té doby byly děti z dětských domovů a jiných ústavů uplatňovány na pracovních místech, o která nebyl tak velký zájem a v případě potřeby dostávaly i ubytování na ubytovně. Ze zákona měli na práci nárok a ten jim zajišťoval i to, že nemohli být z práce propuštěni.

Po revoluci se začal rychle rozvíjet neziskový sektor, který s sebou přinesl mnohé formy podpory různých skupin obyvatelstva (azylové domy, chráněné bydlení, domy na půl cesty, krizová centra). V této době docházelo k častému rušení ubytoven a záruka pracovního místa pro mladé také skončila.

V roce 1992 byly položeny základy prvnímu „domu na půl cesty“ v Drahovicích u Karlových Varů. Jednalo se o penzion SOS vesniček, který byl založen pro mladé odcházející z SOS vesniček. Nejednalo se o dům na půl cesty v pravém slova smyslu, ale cíl tohoto domu byl totožný s jinými domy na půl cesty – tedy vést mladé lidi k samostatnosti.

V roce 1996 došlo také k významnému kroku. Ministerstvo práce a sociálních věcí začalo poskytovat finance ke zřízení domů na půl cesty. Tento krok byl velmi významným v tom smyslu, že se konečně i stát začal zajímat o děti, které vycházejí z ústavních zařízení.

Dům na půl cesty je zařízení, které poskytuje svým klientům komplexní služby v podobě poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu s okolím, poskytnutí důležitých informací, poskytnutí sociálně terapeutických služeb.

Domy na půl cesty poskytují tyto služby klientům do 26 let věku, kteří opustili ústavní zařízení. Cílem domů na půl cesty je zapojení klienta do normálního života, pomoc při řešení komplikovaných situací, pomoc při hledání práce a pomoc při kontaktu s úřady. Cílem domu na půl cesty je naučit klienta postarat se o sebe, včetně domácích prací.

Domy na půl cesty jsou pouze dočasná zařízení. Slouží jako první pomoc pro mladého člověka, který se o sebe neumí postarat nebo spíše neví jak na to. Za tyto služby klient platí zřizovateli domu na půl cesty určitou částku, většinou se jedná o sto korun na den. Tato částka zahrnuje ubytování, poplatky a veškeré služby, které klient může využít. Každý dům na půl cesty určí sám za co je nutné platit. Někdy se doplácí podle skutečné spotřeby energií, někdy se přihlíží ke stavu klienta, zdali je studentem nebo je pracující. Služby, které jsou „navíc“ jsou obvykle zpoplatněny. Jedná se hlavně o internetové připojení.

Nutno říci, že každé zařízení má svá vlastní pravidla, které klient musí dodržovat, aby mohl v domě na půl cesty bydlet. Důvodem této odlišnosti je to, že domy na půl cesty jsou v zákoně popsány jen velmi obecně a z této obecné charakteristiky by se nedalo vyjít při denním a reálném provozu. Všechna zařízení však musí být registrována a služby nemohou být poskytovány bez oprávnění k poskytování sociálních služeb.

5.2. Klienti domů na půl cesty

Klienty domů na půl cesty tvoří mladí lidé od 18 do 26 let. Tito mladí lidé jsou zvyklí na neustálou péči zaměstnanců ústavních zařízení a do domů na půl cesty přicházejí s různými očekáváními. Většinou vědí, že se musí během pobytu v domě na půl cesty naučit o sebe postarat, ale mnohdy nevědí jak. Představují si život v domě na půl cesty podobně jako život v ústavu. Neznají povinnosti jako je například platba za nájem, docházení do práce, udržování domácnosti apod.

Největší problémy mají klienti při příchodu do domu na půl cesty s financemi. Mnoho z nich přichází do domu na půl cesty již s dluhy, které si udělali po odchodu z ústavního zařízení. Klienti obvykle nejsou schopni hospodařit s penězi, ba nejsou schopni si ani vytvořit domácí rozpočet. Některé domy na půl cesty tedy pro klienty s jejich souhlasem vytvoří řízené hospodaření. Všechny peníze jsou na účet zřizovatele domy na půl cesty a nejdříve se z nich zaplatí všechny povinné poplatky jako je nájem, splátky půjček či stavební spoření. Poté klienti dostanou určitou část peněz na týden, se kterými musí vyjít. Pokud mají výdaje navíc, oznámí to zřizovateli, který s nimi probere jakou důležitost tyto výdaje mají. Tímto stylem se klient naučí hospodařit s penězi a po splacení půjček si může peníze spravovat sám.

Klientům, kteří prošli ústavním zařízením chybí vzory chování rodičů a mnohé další znalosti. Často se podceňují a navazují vztahy raději se svými vrstevníky (nejčastěji také obyvateli domů na půl cesty). Vyhýbají se tak samostatnosti a odkládají své povinnosti.

Klienti mají mnohé další problémy. Nedokážou si udržet zaměstnání, nemají pracovní návyky, neumí vařit, neznají běžné ceny potravin, nakupují zbytečně moc potravin, které poté

vyhazují, utrácejí za zbytečnosti, nejsou schopni vyřizovat záležitosti na úřadech a neznají svá práva.

Co se týče partnerských vztahů, jsou značně podezřívaví nebo naopak snadno podlehnou každému náznaku přátelství či partnerství. Bohužel vztahy jim dlouho nevydrží z různých příčin.

Během pobytu v domě na půl cesty si společně se sociálním pracovníkem vytvoří individuální plán svého pobytu. V něm zaznamenají čeho by chtěli dosáhnout, v jakém časovém rozmezí a jaké mají plány do budoucna. Tento individuální plán je průběžně s klienty vyhodnocován.

Počet míst v domech na půl cesty je značně omezen, takže při výběru klientů se hodnotí do jaké míry uchazeč dům na půl cesty potřebuje. Často je budoucí klient obeznámen s chodem domu na půl cesty od kamarádů, kteří již dům na půl cesty obývají. Podmínkou pro přijetí je souhlas se všemi pravidly, které dům na půl cesty má a také jejich dlouhodobé dodržování. V menších městech probíhá výměna klientů v domech na půl cesty zcela přirozeně. Většinou když se rozhodně jeden klient odejít, objeví se další potenciální klient.

Celková doba pobytu se pohybuje od jednoho roku do šesti let. Jeden rok je minimální doba proto, aby měl dům na půl cesty pro klienta užitek.

5.3. Zaměstnanci domů na půl cesty

Počet zaměstnanců v domech na půl cesty se velmi liší. Celkový počet se pohybuje zhruba od dvou do desíti, ale s některými domy na půl cesty spolupracují i externí odborníci. Zákon o sociálních službách nařizuje zaměstnávat alespoň jednoho sociálního pracovníka.

Domy na půl cesty se často potýkají s nedostatek kvalifikovaných odborných sil. Vše je dáno hlavně tím, že domy na půl cesty většinou provozují neziskové organizace, které čerpají peníze hlavně ze sponzorských darů a dotací. Práce s klienty s domech na půl cesty je mnohdy těžká a špatně placená, takže skuteční odborníci nemají o tato místa zájem.

5.4. Zákon o domech na půl cesty

Domy na půl cesty jsou upraveny v zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách takto:

§ 58

Domy na půl cesty

(1) *Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.*

(2) *Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:*

- a) poskytnutí ubytování,*
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,*
- c) sociálně terapeutické činnosti,*
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.*

5.4.1. Domy na půl cesty v prováděcí vyhlášce

Dále jsou domy na půl cesty zmíněny v prováděcí vyhlášce č. 505/2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

§ 23

Domy na půl cesty

(1) *Základní činnosti při poskytování sociálních služeb v domech na půl cesty se zajišťují v rozsahu těchto úkonů:*

a) poskytnutí ubytování:

- 1. ubytování v prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti, po dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok,*
- 2. vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměny ložního prádla,*

b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím:

- 1. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob,*
- 2. podpora a pomoc při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů,*

c) sociálně terapeutické činnosti:

- 1. socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob,*
- 2. aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce,*

d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

- 1. pomoc při vyřizování běžných záležitostí,*
- 2. pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv a oprávněných zájmů.*

(2) Maximální výše úhrady za poskytování sociálních služeb v domech na půl cesty činí za úkony uvedené v odstavci 1 písm. a) 100 Kč denně celkem, včetně provozních nákladů souvisejících s poskytnutím ubytování.

5.5. Domy na půl cesty ve Valašském Meziříčí

Domy na půl cesty provozuje ve Valašském Meziříčí občanské sdružení Pod křídly, které vzniklo v červnu roku 2000 ve Valašském Meziříčí na podporu a pomoc dětem, které vyrůstaly v náhradní rodinné péči a v dětských domovech. Svou činnost sdružení zaměřuje na realizaci projektu „Pod křídly“, realizaci projektu Občanská poradna při občanském sdružení Pod křídly a na spolupráci se všemi subjekty a organizacemi, které se zabývají problematikou náhradní rodinné péče a mladých dospělých po ukončení pěstounské péče a ústavní výchovy v dětských domovech. Činnost sdružení je hrazena z darů fyzických i právnických osob, státních dotací a grantů, grantů jiných neziskových organizací nebo z mezinárodních dotací. (viz. www.podkridly.cz).

Posláním domu na půl cesty „Pod křídly“ je pomoc a podpora mladým lidem od 18 do 26 let, kteří po dosažení zletilosti nebo po ukončení školní docházky opouštějí ústavní zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo opouštějí pěstounské rodiny, případně nefunkční biologické rodiny, které byly pod dohledem oddělení sociálně právní

ochrany dětí při vstupu do samostatného života.

Cílem sociální služby dům na půl cesty „Pod křídly“ je integrace mladých dospělých do samostatného života. Měřítkem úspěšné integrace je:

- 1) schopnost uživatele platit dohodnutou platbu za ubytování
- 2) pravidelná docházka do zaměstnání
- 3) schopnost vyžít ze svých měsíčních příjmů a nezadlužit se
- 4) respektovat práva své osoby, jiných uživatelů a celé společnosti

Plnění těchto cílů je kontrolovatelné a měřitelné dle individuálních plánů (IP) uživatelů služby. Tato hodnocení se provádějí dvakrát ročně – k 30.6. a k 31.12. daného roku. Hodnocení provádějí klíčoví pracovníci. Hodnocení plnění cíle provádí pracovní tým DPC v čele s vedoucí DPC.

Krátkodobým cílem tohoto sdružení je integrovat 3 obyvatele ročně do samostatného života. Mezi dlouhodobé cíle lze zařadit provozování DPC v Kostelci u Zlína od října 2009 (5 uživatelských jednotek), dále provozování DPC Vsetín od ledna 2010 a v neposlední řadě také ovlivňování sociální politiky státu, zejména ve vztahu problematiky mladých dospělých po ukončení ústavní výchovy – formou účasti na seminářích, připomínkováním právních norem a spoluprací s dalšími zainteresovanými subjekty.

Do domu na půl cesty ve Valašském Meziříčí nemohou být přijati uživatelé, kteří by jinak patřili do cílové skupiny, jedná-li se o osoby s chronickým psychiatrickým onemocněním, osoby se zrakovým postižením, osoby se sluchovým postižením, osoby s mentálním postižením, které k samostatnému životu potřebují značnou pomoc jiné osoby a osoby s tělesným postižením.

Každý musí dodržovat základní pravidla. Mezi základní pravidla patří: všichni klienti ubytovaní v domech na půl cesty musí pracovat, případně studovat nebo vykonávat náhradní činnosti (př. péče o dítě), dále musí pravidelně hradit stanovenou částku za ubytování, musí spořit nejméně pět set korun českých měsíčně na stavebním spoření, aby si uspořili na začátek svého vlastního bydlení, musí dodržovat provozní a ubytovací řád a musí se spolupodílet na tvorbě individuálního plánu.

Pro poskytnutí ubytování je třeba učinit několik základních kroků. Zájemce nebo jím pověřený zástupce (většinou sociální pracovník) musí kontaktovat vedoucího domu na půl cesty. Poté je mu zaslán formulář žádosti i poskytnutí ubytování a je sjednáno datum schůzky. Na schůzku se zájemce musí dostavit sám nebo v doprovodu druhé osoby. Vedoucí poskytne žadateli všechny potřebné informace včetně základních pravidel a povinností, je mu ukázána ubytovací jednotka a jsou mu poskytnuty všechny písemné materiály o konkrétním domu na

půl cesty. Při nástupu podepíše vedoucí s žadatelem smlouvu o poskytování sociální služby dům na půl cesty dle § 58 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách. Uživatelé, kteří se stanou během pobytu partnery nebo manžely a mají nezletilé dítě, mohou v domě na půl cesty setrvat po dobu jednoho roku od narození dítěte. Další setrvání se poté řeší individuálně. Matky samoživitelky, které přicházejí do domu na půl cesty s dítětem nebo se jim během pobytu narodí, mohou setrvat v domě na půl cesty po dobu šesti let. Individuální plán vyplňuje klient společně s pověřeným pracovníkem a měl by jej také dodržovat.

Klient domu na půl cesty má mnohá práva. Má právo využívat nabízené služby a má právo na to, aby byl přijat s respektem. Klient má právo na činění dle vlastních rozhodnutí, což znamená, že se sociálním pracovníkem najde společně nejvhodnější způsob poskytování sociální služby a pracovník může zahájit uskutečnění služby pouze se souhlasem klienta. Klient má dále právo na důvěrnost, což znamená, že pracovník nesmí zveřejňovat informace, které mu klient sdělí, pokud se nejedná o informace k zamezení nebo objasnění trestné činnosti. Klient má právo odcházet z domu na půl cesty na delší pobyt, ale musí tuto skutečnost sdělit vedoucímu či jinému pracovníkovi. Návštěvy jsou povoleny dvě hodiny denně a musí být zapsány v knize návštěv. V případě návštěvy přes noc musí klient o této skutečnosti informovat pověřeného pracovníka.

Dále platí, že klient se musí o svěřenou bytovou jednotku starat, nesmí ji nikomu propůjčovat. Za hrubé porušení se považuje zejména opuštění domu na delší dobu bez vědomí pracovníka, konzumace alkoholických nápojů nebo psychotropních látek, neuhrazení poplatků po dobu dvou měsíců, neplnění individuálního plánu, narušování vztahů mezi uživateli a agresivní chování vůči ostatním. V případě porušení pravidel je klient napomenut vedoucím a pokud ani tohle napomenutí nezlepší situaci, může být okamžitě z domu na půl cesty vyloučen.

6. KVALITATIVNÍ VÝZKUM

6.1. Výzkumný projekt

Výzkum se zabýval problematikou startu do života u dětí, které odešly z pěstounské péče, ústavního zařízení či přišly z ulice. Dům na půl cesty je prezentován jako zařízení sociálních služeb, které poskytuje sociální služby. Sociálními službami v tomto kontextu je myšleno:

- 1) poskytnutí ubytování
- 2) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
- 3) sociálně terapeutické činnosti
- 4) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí¹⁾

Praxe v dnešní době vypadá tak, že o děti bez rodiny je dokonale postaráno do věku osmnácti let, ale po dosažení plnoletosti či po dokončení vzdělání se o ně stát ani jiný subjekt nestará. Z ústavního zařízení nejsou vůbec připraveny na vstup do života. Nemají představu o hodnotě peněz, o fungování společnosti, o pracovních ani domácích povinnostech. Dům na půl cesty je zařízení, které by jim mělo se všemi těmito problémy pomoci.

6.2. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit, zdali tato zařízení opravdu napomáhají k integraci do samostatného života a jakým způsobem. Chtěla jsem se zaměřit na to, jak klient vnímá dům na půl cesty. Cílem bylo zjistit na jaké překážky narazili při odchodu z ústavního zařízení, co pro ně bylo při osamostatňování nejtěžší, jaká vidí pozitiva a negativa v bydlení v domě na půl cesty. Na základě teoretické části jsem se zaměřila hlavně na některé důležité okruhy jako je práce, mezilidské a partnerské vztahy, samotné bydlení, budoucnosti jedinců.

Výzkumy na podobné téma již byly provedeny. Například Středisko náhradní rodinné péče zrealizovalo dotazníkové šetření, které se zaměřovalo na situaci a hodnocení mladých lidí, kteří odcházejí do samostatného života. Výzkum dopadl dle očekávání mnohých odborníků, kteří se na něm podíleli. Výzkum potvrdil hypotézu, že velká část dětí odcházejících z ústavní výchovy se navrací zpět ke své původní rodině. Ukázalo se, že mladí odcházející z ústavů nejsou dostatečně vzděláni, což při osamostatnění působí velké potíže.

Zdeněk Matějček se problematikou také zabýval. Zkoumal následky deprivace při přechodu do vlastního života.

6.3. Výzkumná strategie

Vzhledem k dané problematice jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum. Výhodou kvalitativního výzkumu byl fakt, že zkoumá fenomén v přirozeném prostředí, získává podrobný popis a vhléd při zkoumání jedince, dobře reaguje na místní situace podmínky. Nevýhodou tohoto výzkumu je to, že sběr i analýza dat je náročnější na čas a výsledky jsou snadno ovlivnitelné výzkumníkem a jeho preferencemi. Data se u tohoto výzkumu obvykle shromažďují pomocí kvalitativního rozhovoru, který jsem využila i já. Předpokladem bylo, že se s danými lidmi budu muset setkat vícekrát s dostatečným časovým odstupem, abych získala co největší množství informací k analýze.

Výzkumná otázka byla jasná – pomohla mladým dospělým zařízení typu „dům na půl cesty“ při jejich integraci do společnosti a při osamostatnění a pokud ano, tak jakým způsobem? Hypotézou bylo to, že informovanost a příprava mladých dospělých, kteří odcházejí z ústavního zařízení je minimální a proto potřebují zařízení, které by jim při integraci pomohlo s jejich problémy, na které je v ústavu nepřipravili.

6.4. Technika sběru dat

Data byla shromážděna pomocí kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů s vybranými obyvateli domů na půl cesty, kteří splňovali daná kritéria. Vzorek sestával ze dvou žen a ze dvou mužů. Jeden muž byl po dobu výzkumu klientem domu na půl cesty. Jedna žena bývala klientkou domu na půl cesty, ale nyní již žije sama. Další muž a žena (pár) byli klienty v domě na půl cesty, ale vzhledem k tomu, že se jim narodilo dítě, tak se v době výzkumu přemístili do vlastního bydlení.

Cílem rozhovorů bylo získat jedinečnou, subjektivní výpověď jedince, která by byla co nejméně předdefinovaná otázkou výzkumníka. Nevýhodou této metody bylo, že rozhovory byly obtížnější ke zpracování, neboť neměly danou přesnou strukturu. Rozhovory byly polostrukturované proto, abych jedinci umožnila velký prostor pro vlastní vyjádření a také abych mohla odhalit nová témata, která mě při přípravě rozhovoru nemusela napadnout. Během rozhovoru jsem si ujasňovala otázky a odpovědi a jejich významy. Rozhovory probíhaly v několika etapách. Každý rozhovor jsem si nahrávala na diktafon a současně při něm pořizovat poznámky. Každý rozhovor jsem přepsala ihned a již po prvním kole jsem přistoupila k analýze.

Rozhovory jsem prováděla u každého jedince třikrát. V prvním rozhovoru jsem se zaměřila na historii jedince – v tomto případě na jeho dětství a dospívání. Tímto rozhovorem, který měl spíše podobu narativu jsem se s jedincem blíže seznámila, dozvěděla jsem se co

nejvíce o jeho životě, což byl kvalitní základ pro další rozhovory. Dále jsem v rozhovoru zabíhala do podrobností ohledně daného tématu – domy na půl cesty, jejich výhody a nevýhody, systém fungování péče, odbornost pracovníků, schopnost pomoci mladým dospělým s jejich problémy a další zkušenosti, které mají mladí s tímto zařízením. Ve druhém rozhovoru jsem si vyjasnila nejasnosti z předchozího rozhovoru a sledovala jsem celkovou zkušenost jedince s životem v domě na půl cesty. Ptala jsem se i na plány do budoucna a představy, jak vše bude probíhat po opuštění domu na půl cesty. Poslední rozhovor probíhal až po šesti měsících, během kterých stačili dva klienti z domu na půl cesty odejít. Zaměřila se na to, co očekávali a do jaké míry se jim to splnilo. U dalších dvou klientů jsem si jen srovnávala údaje a ptala se na novinky, které se v posledním půlroce staly. Důležité bylo klást otázky jasně a srozumitelně, abych dostala jednoznačnou odpověď. Při nepochopení odpovědi jsem dokola kladla podotázky do té doby, než jsem plně porozuměla odpovědi. Důležité také bylo, že jako výzkumník jsem nesměla nepodsunovat jedinci myšlenku, že domy na půl cesty jsou prospěšné a měly by mu pomoci.

Během rozhovorů jsem jedince i pozorovala a zapisovala si jejich chování při kladení jednotlivých otázek. Tedy jsem během výzkumu použila metodu pozorování. Předpokládala jsem, že otázky týkající se minulosti budou chtít obcházet a co nejvíce zkrátit odpovědi na ně. Proto jsem se na tuto část zaměřila více a kladla častěji podotázky.

Klientům jsem dala na výběr, kde se mnou chtějí mluvit, ale všichni navrhli své byty, což byla výhoda – pocítili výhodu domácího prostředí, cítili se bezpečně a odpovídali bez obav, že je někdo uslyší.

6.5. Výběr vzorku

Výběr vzorku byl, vzhledem ke zvolenému tématu, vcelku jednoduchý. Cílem bylo získat jedince, kteří žijí v domě na půl cesty takovou dobu, aby byli schopni posoudit, zdali jim instituce domu na půl cesty při jejich osamostatnění pomáhá nebo ne. Předpokládala jsem, že tato doba se rovná šesti měsícům a déle. Chtěla jsem vybrat rozličný vzorek, aby bylo možné vhodně komparovat. Chtěla jsem jedince, kteří již dům na půl cesty opustili, aby mi poskytli náhled do toho, jak tuto instituci vidí s odstupem doby. Dále jsem chtěla klienty, kteří v domě na půl cesty bydleli, ale během výzkumu se přesunuli do vlastního bytu a také jsem chtěla někoho, kdo by stále byl v domě na půl cesty a po půl roce byl schopen porovnat, zdali došlo k nějaké změně.

Výběr probíhal metodou „sněhové koule“, což znamená to, že přes jednoho jedince jsem se dostala k dalšímu. Domy na půl cesty neobývají velké počty mladých dospělých,

takže vzorek čtyř dospělých byl pro mě vcelku úspěch. Jako problém však vidím to, že z tak malého vzorku nebude možné vytvořit jednoznačné závěry, které by se daly aplikovat na většinu dětí odcházejících z ústavní péče, které se osamostatňují.

6.6. Popis zkoumaného vzorku

Respondent: Muž 1

Je mu dvacet čtyři let. Do domu na půl cesty přišel v podstatě z ulice. Pobýval ve výchovném ústavu, odkud po dosažení plnoletosti odešel ke své původní rodině. Po sporech s otcem se rozhodl odejít. Přebýval u kamarádů, kteří mu doporučili obrátit se na vedoucí domů na půl cesty ve Valašském Meziříčí. V domě na půl cesty v době výzkumu bydlel asi devět měsíců. Zatím neměl naplánovaný odchod. Je vyučený elektrikář a pracuje v oboru asi půl roku. Práci mu pomohli najít pracovníci domu na půl cesty.

Respondent: Žena 1

Je jí dvacet pět let. Dva a půl roku pobývala v domě na půl cesty. Nyní již dva roky bydlí v menším bytě s přítelem a se psem. Vystudovala obchodní akademii a žila v dětském domově do maturity. Z dětského domova šla rovnou do domu na půl cesty, který jí doporučila ředitelka dětského domova. Přelomem bylo, když si našla partnera. Poté se odstěhovala z domu na půl cesty. Během svého pobytu pracovala na brigádách a později jako účetní v menší firmě. Nyní pracuje na poloviční úvazek v domě na půl cesty. Stará se o dobrý chod všech domů a pomáhá vedoucí domů na půl cesty s administrativou.

Respondent: Muž 2

Je mu dvacet čtyři let. Do domu na půl cesty přišel taktéž z ulice. Po opuštění dětského domova pobýval u kamarádů. Poté mu sociální pracovnice doporučila obrátit se na dům na půl cesty. Během pobytu si našel práci a dodnes v ní pracuje. Pracuje jako dělník v chemické továrně. Je vyučený mechanik. V domě na půl cesty pobýval tři roky a během výzkumu se chystal s partnerkou odejít. V době posledního rozhovoru již bydleli ve svém bytě. Partnerku našel v domě na půl cesty a za rok a půl se jim narodilo dítě.

Respondent: Žena 2

Je jí dvacet dva let. Je partnerkou muže 2. Pobývala v domě na půl cesty dva roky. Je vyučená cukrářka a pracovala v pekárně. Po devíti měsících odešla kvůli rizikovému těhotenství. Práci

jí pomohli najít v domě na půl cesty, ale nebavila ji. Proto viděla dítě jako možnost odchodu z práce. Do domu na půl cesty přišla přímo z dětského domova, kde pobývala od čtrnácti let. Do čtrnácti let bydlela u rodičů, kteří se o ni nezvládali starat kvůli potížím s alkoholem. Dům na půl cesty jí doporučila ředitelka domova. Stejně jako muž 2 se během výzkumu odstěhovala do společného menšího bytu s partnerem a dítětem.

6.7. Analytická část

6.7.1. Problematika bydlení

Problém s bydlením se u dětí opouštějící ústavní zařízení jeví jako velmi zásadní. Získat bydlení bez peněz nelze, ale se zaměstnáváním studentů bez praxe je to také velmi těžké. Většina mladých se snaží dostat k původní rodině, pokud je to alespoň trochu možné. Ušetří tak za bydlení a mají čas najít si práci. Většinou však musí původní rodinu opustit rychleji, než si původně mysleli. *„Nějakej čas jsem bydlel u otce, ale nedalo se to s ním vydržet, pořád jsme se hádali, tak jsem si sebral věci a rychle vypad. Pak jsem hledal místo, kde bych mohl bydlet, ale bez peněz to prostě nešlo, tak sem přespával u kámošů. Každý den u nějakýho jinýho, abych jim nebyl na obtíž.“ (Muž 1)*

Dům na půl cesty všichni mí respondenti vnímali dočasné řešení. Před tím, než se seznámili s pravidly, si mysleli, že budou stále pod dozorem jako v ústavu a navíc budou muset pracovat. Chtěli se osamostatnit sami, aby si dokázali, že na to mají. Když se jim to nepovedlo, šli do domu na půl cesty. *„Tak já jsem původně do domu na půl cesty vůbec nechtěla, protože jsem si myslela, že se lehce postavím na vlastní nohy bez cizí pomoci, ale potom jsem o tom přemýšlela a šla jsem se poradit i za paní ředitelkou z dětského domova. Tak jsem si nejdřív řekla, že to bude jen na krátkou dobu, protože jsem vůbec nevěděla jak to tady funguje a myslela jsem si, že je to jen prodloužení dětského domova s dozorem. Nakonec jsem teda souhlasila a od té doby jsem tady.“ (Žena 2)*

Očekávání před nástupem do domu na půl cesty nebyla nijak bouřlivá. Každý respondent vnímal bydlení v domě na půl cesty jako jedinou možnost, která se mu nabídla, takže se rozhodl ji využít. *„No, já ani nevím. Asi nic jsem neočekávala dopředu. Byla jsem ráda, že mám kde bydlet a že mi někdo pomůže sehnat práci.“ (Žena 1)*

Negativa v tomto typu bydlení každý z respondentů vnímal trochu jinak. Na jedné straně to byly problémy se spolubydlícími, kteří vyvolávají spory. Tento problém měl mladý pár s dítětem – nedokázali se shodnout s mladými spolubydlícími, kteří si chtěli užívat života a netolerovali přítomnost malého dítěte. *„Negativa žádné nevidím, ale spíš souhlasím*

s přítelem – co už ti říkal. Že máme problémové spolubydlící. Když teď máme dceru, tak je to ještě horší, protože ostatní nerespektují, že máme v bytě malé dítě a že potřebuje spát. Problém je, že jich víc. Kdyby byl jeden, tak ho paní Smrčková přestěhuje, ale když je jich víc, tak se to nedá. Jsou mladí, přišli zrovna z dětského domova chtějí si užívat a je jim jedno, že někdo potřebuje taky klid. (Žena 2)

Na druhé straně se jednomu respondentovi nelíbilo omezení návštěv. Bez vědomí pracovníka domu na půl cesty si nemohl do svého bytu přivést návštěvu a pokud u něj chtěl někdo přespat, musel žádat o dovolení dva nebo tři dny předem. Ovšem tato pravidla nevnímali jako komplikace, ale pouze nutnost, která je však nijak výrazně neomezovala.

Lze říci, že všichni respondenti viděli bydlení v domě na půl cesty spíše jako pozitivní. Respondentka č. 2 měla ovšem názor, že člověk musí sám chtít a musí mít vůli se osamostatnit a když ji nemá, tak mu v tom žádná instituce nepomůže. „*Jak jsem už říkala, tak si myslím, že se každý musí postavit sám na ty nohy, že mu v tom nikdo nepomůže. Prostě musí sám chtít. A když už je někdo tady a nechce se osamostatnit, tak ho prostě vyhodí a to mu taky nepomůže.*“ (Žena 2) Mezi největší výhody, které jmenovali, patřily: zbavení se dluhů, založení stavebního spoření, sehnání práce. Většina z nich se naučila žít samostatně. Naučili se vykonávat všechny domácí práce, naučili se hospodařit s penězi, hospodařit s časem. Jednoznačné pozitivum bylo to, že bydlení v domě na půl cesty byla levná alternativa samostatného bydlení. Mladý člověk zde dostane garsonku s malou kuchyňkou a koupelnou za 3000 Kč měsíčně, což si zaměstnaný člověk může dovolit. Pouze respondenti č. 2 nebyli s nájem moc spokojení. V době výzkumu byla praxe taková, že se platila částka za osobu a ne za nájemní jednotku. „*Takže to je možná to pozitivum, ale my teďka platíme oba dva stejně, takže 6200,- a to už je cena za menší byt ve městě. Takže to taky výhoda není. Dřív to bývalo tak, že se platilo za jednu nájemní jednotku, ale teď se platí za každého člověka, i když v nájemní jednotce bydlí dva. My tam teď bydlíme tři – ještě s dcerou.* (Muž 2) Jako pozitivum všichni vnímali to, že se mohli osamostatnit a přestali být závislí na svých příbuzných či kamarádech. Všem se líbilo, že nad sebou nemají dohled a mohou si o věcech rozhodovat sami. „*Když jsem tu přišel, sedl sem si s paní Terezou a sepsali jsme individuální plán, co bych chtěl dokázat během tohoto pobytu. Líbilo se mi, že si to můžu sám navrhnout podle toho, co si myslím, že bych mohl dokázat.* (Muž 1)

Ve dvou případech sehrála významnou roli role pracovníků dětských domovů, kteří mladým doporučili domy na půl cesty jako způsob startu do života. „*Ředitelka z domova mi při naší debatě doporučila, abych šla do domu na půl cesty. Že je to jako lepší, než abych si bez peněz scháněla vlastní. Zavolala vedoucí a rovnou mi domluvila návštěvu. Tam sem se*

rozhodla, že to teda zkusim. (Žena 1) Pracovníci ústavů byli prý v obou případech velmi ochotní a mladé nepřemlouvali k tomu, aby šli do domů na půl cesty. Dali jim to jako možné řešení. V obou případech se nakonec společně domluvili, že dům na půl cesty je pro ně nejrozumnější řešení. „Chtěla sem jít k babičce, ale vůbec jsem si nepřipouštěla, že už je stará a asi by se o mě nedokázala tak dobře postarat. Taky měla malý byt a asi bych jí tam překážela. Nakonec sem uznala, že dům na půl cesty bude lepší pro mě i pro babičku. Říkala mi to i paní ředitelka, ale rozhodnutí nechala na mě“. (Žena 2) Obě ženy však shodně tvrdily, že příprava na odchod z dětského domova nebyla téměř žádná. Rozhovory se uskutečnily pár týdnů před odchodem a nikdo je nepřipravil na to, co je čeká za dveřmi ústavu.

V dalších dvou případech to byli kamarádi, kteří mladé přesvědčili, že je to pro ně lepší varianta, než přespávat u cizích lidí. *„Kámoš, u kterého sem často přespával mě přemlouval, abych se zkusil zeptat, jestli by neměli volné místo, ale já nechtěl. Ale pak jich do mě hučelo víc a to mě nahlodalo, tak jsem sem zavolal a přeptal se. Zrovna se jim uvolnilo místo, nechtěli za to moc peněz, tak sem do toho šel.“* (Muž 1)

6.7.2. Problematika zaměstnání

Zaměstnání je v dnešní době velkým problémem, hlavně pro mladé lidi bez praxe. Všichni mí respondenti si hledali práci ještě v době, kdy nebyla tak velká poptávka. Vedoucí domů na půl cesty měla nepsané smlouvy s různými zaměstnavateli ve Valašském Meziříčí a okolí, kteří byli ochotní tyto mladé lidi zaměstnávat. Všichni čtyři respondenti sehnali práci téměř okamžitě při nástupu do domu na půl cesty. Jako to bylo s prací dříve dokládá i tvrzení vedoucí domů na půl cesty. *„Měli jsme firmy, na které jsme se obraceli. První práci jsme tedy zprostředkovali vždy. Pokud byla první práce jen na dobu určitou, tak jsme mu pomohli sehnat i druhou práci. Pokud se nechalo vyhodit, tak si muselo pomoci samo. Sice jsme mu poradili, kam se má obrátit, ale už si všechno muselo vyřídit samo.“* Dle jejího tvrzení dříve neexistovalo, že by byl klient vedený na úřadě práce. V současné době mají takových klientů několik.

S otázkou zaměstnání souvisí i otázka vzdělání. Jedna respondentka je absolventkou střední školy, všichni ostatní jsou vyučeni v oboru. Oba respondenti si vždy představovali něco jiného, ale nechtělo se jim učit, tak vzali zavděk i výučním oborem. *„Já jsem do školy nechodil rád, často jsem chodíval i za školu, víš? Vyučení na elektrikáře bylo to jediné, co jsem zvládl. Že bych přemýšlel o další škole? To ani náhodou! Ale jako lepší práci bych chtěl... Teda líp placenou.“* (Muž 1)

Žena 1, která vystudovala střední školu byla zaměstnána na finančním oddělení jedné firmy, ale práce ji až tolik nebavila. „Když mi nabídli, že bych mohla pomáhat s chodem domu na půl cesty, byla jsem šťastná. Domem na půl cesty jsem si prošla, tak jsem věděla do čeho jdu. Vždycky jsem chtěla někomu pomáhat. Takhle vím, co ty děcka potřebujou a taky mi víc důvěřují. Ví, že jsem si tím prošla taky a že na ně nebudu tahat rozumy. Sice je to taky můj placené, ale to nevadí. Mám tady klid a dělám to, co mě baví.“

Žena 2 vystudovala se vyučila jako cukrářka, ale nakonec pracovala v pekárně. Práci jí, stejně jako ostatním, pomohli najít v domě na půl cesty. Práce ale byla namáhavá, ale bavila ji. „Bavilo mě to, ale práce byla hodně náročná. Takže jsem potom raději odešla na mateřskou, protože jsem se bála, že o to dítě přijdu.“ Jako svůj největší problém při osamostatnění vnímala práci. „Největší problém pro mě bylo zvyknout si na to, že musím pracovat. To mi teda dalo hodně zabrat, protože předtím jsem byla ve škole a potom jsem mohla domů, ale v pekárně jsem dělala noční a odpolední a to se strašně táhlo.“

Všichni respondenti jednoznačně tvrdili, že nastupovali do práce, která byla špatně placená a byli přesvědčeni, že ve větším městě by získali lepší práci, která by byla lépe placená. Když jsem se však ptala, zdali mají tohle tvrzení něčím podložené, tak všichni odpověděli, že si to jen myslí. Žádný z nich ovšem ve větším městě nikdy nebydlel, dva z nich větší město ani nenavštívili. Neměli ponětí o tom kolik se platí za byt ve velkém městě (např. v Praze). Představovali si, že kdyby bydleli ve velkém městě, měli by hodně peněz a platili by za všechno stejnou částku jako v malém městě. „Tož já jsem v Praze byla jenom jednou, ještě s děčákem. Jako bylo to tam pěkné, ale strašně moc lidí. Tam byste se měli určitě líp, i bytů je tam určitě víc, tady nemůžeme žádný levný byt najít. I za ty malé dvoupokojáky chcou kolem sedmi, osmi tisíc a to je docela dost.“ (Žena 2)

Všichni respondenti ale mluvili o práci jako samozřejmosti. Věděli, že bez práce by nevydělávali a nemohli by nikde bydlet, ani si nic koupit. I přes problémy, které s prací měli nebo mají všichni vědí, že je třeba do práce chodit. Myslím, že velký podíl na tom má vedoucí domů na půl cesty a jasná pravidla, které každý z domu na půl cesty zná a ví, co by se stalo, kdyby je nedodržel. „Tak jako tady třeba nám pohrozí jednou, když nezaplatíme a když nezaplatíme podruhé, tak ho buď vyhodí nebo si s ním domluví to řízené hospodaření, aby mohl splácet dluhy, nájem i další věci. Na týden mu pak dají peníze na jídlo nebo na to, co potřebuje a musí se naučit s tím vyžít. To je prostě dobré k tomu, aby se lidi naučili, že musí platit nájem a že si musí zvyknout na to, že to takhle v životě chodí a že se s nima nikdo mazlit nebude.“ (Muž 2)

Otázky na budoucnost v povolání vyvolaly většinou rozpaky. Všichni mi řekli, že řeší to, co je teď a kdyby se to mělo změnit, tak budou řešit co dál. Všichni si ale byli vědomí krize, která republiku zasáhla, takže jsou rádi aspoň za tu práci, kterou mají. O výrazné změně povolání většinou neuvažují. Všichni by chtěli více peněz, ale v podvědomí tuší, že s malým vzděláním a bez větší snahy to nepůjde. Muž 1 a žena 1 se shodli na tom, že jsou ještě mladí a život mají před sebou, tak co by se zatěžovali takovými problémy. Trochu zodpovědnější byl partnerský pár s dítětem. Ti si uvědomovali, že již mají dítě, které bude třeba zabezpečit a že si nemohou dovolit být bez práce nebo si nevázaně užívat života a na dítě se neohlížet. „*Tak jasně, že mám strach, že o práci přijdu, protože teď máme malou, partnerka bere jen mateřskou a malá toho jako potřebuje hodně že...Bez peněz by to bylo asi těžké, zvlášť teď, když plánujeme, že se z domu na půl cesty už odstěhujeme*“. (Muž 2)

6.7.3. Finanční problematika

Tři ze čtyř respondentů uvedli, že měli velké finanční problémy při příchodu do domu na půl cesty. Většinou byly zapříčiněny půjčkami, které si vzali hned po odchodu z dětského domova. Peníze, které dostali po odchodu byli schopní utratit za dva dny a na základní potřeby si poté museli půjčit. Všichni se shodli na tom, že netušili jak půjčky fungují. Mysleli si, že si půjčí a pak to nějak splatí. Nevěděli co jsou to úroky a co jim hrozí při nesplacení. „*Já sem ty peníze z domova rozházel asi za tři dny. Koupil jsem si dobré hadry, oslavil jsem to s kámošema, koupil sem si nořas a bylo po penězích. Pak sem potřeboval na jídlo nebo tak...prostě když se někam šlo, tak se utrácelo. Tak jsem si půjčil...a když jsem nemoh splácet, půjčil jsem si zase, abych tím zaplácnul tu první půjčku. Tak jsem se dostal asi na dvě stě tisíc*“. (Muž 1)

Řízené hospodaření je jednou z možností jak mladé lidi z těchto domech na půl cesty naučit hospodaření s penězi. Podmínkou pro přijetí do domu na půl cesty je samozřejmě rychlé a efektivní splácení dluhů a následné spoření, které se mladému člověku bude hodit, když opustí dům na půl cesty.

V této problematice se opět projevuje nepřipravenost mladých dospělých, kteří odcházejí z dětského domova či jiného ústavu. Nemají představu o hodnotě peněz, neví jak šetřit a neví co má jakou hodnotu. Do problémů se dostanou často a rychle, ovšem z problémů už to jde hůře. „*Můj bratr taky bydlel tady v domě na půl cesty...ale už tady nebydlí...odešel sám, že se postaví na vlastní nohy, ale za nějaký čas se dostal do vězení za nějaké krádeže. Dlužil strašně moc peněz, tak si myslel, že si pomůže krádežemi*...“ (Žena 2)

6.7.4. Problémy při osamostatnění, role ústavu

Dva respondenti nevzpomínají na ústav zrovna s láskou. Bylo to pro ně nutné zlo a čekali, až budou moci odejít po svých. Na druhou stranu tvrdí, že všechno v domově běželo a o nic se nemuseli starat sami. Měli navařeno, vypráno a vyžehleno, v domácích pracech se střídali s ostatními, takže na ně tak často nevyšlo. V porovnání se současností je to pro ně dnes více namáhavé. Dělá jim problém udržovat byt v pořádku a v čistotě, žehlit a prát se učí, ale jsou radši, když to za ně udělá někdo jiný. I přesto, že se domy na půl cesty snaží mladé vést k samostatnosti, tak ti se i nadále sdružují, mnohdy mívají otevřené dveře dokořán a jsou raději ve společném kolektivu. Tento fakt potvrzuje i vedoucí domu na půl cesty. *„Podívejte se, já jdu na návštěvu do nějakého domu a skoro pokaždé tam vidím otevřené dveře a děcka běhají z jednoho bytu do druhého. Copak by si tohle mohli dovolit, kdyby bydlely v paneláku? Hodně lidí říká, že televize do našich bytů jsou zbytečný luxus, ale já si to nemyslím. Většinou když jim tam dáme televizi, pustí si ji a mají pocit, že tam někdo s nima je, že někdo mluví. Jak jinak bychom je naučili samostatnosti? Nemůžou přece donekonečna žít s kolektivu jako v děcáku. Proto jsem nikdy nechtěla zavádět tzv. kruhy (z doporučení úřadů), kde se mají všechny děti sejit. Vždyť nebylo možné, aby se všichni sešli, když každý pracoval na jinou směnu. A také mají právo na svůj soukromý život. Podle mě by to bylo velké zasahování do života. Dům na půl cesty je tady přece proto, aby se děcka naučily samostatně žít a ne aby se pořád sdružovaly a pořádaly společné akce jako v dětských domovech. Když děti něco potřebují, tak můžou kdykoliv přijít a probereme to s nimi individuálně.“*

Respondenti se shodli, že největší problémy při osamostatňování jim dělaly finanční potíže, nezvyk, že musí chodit každý den do práce. Oba respondenti mají problém s domácími pracem, jak jsem již zmínila, ale děvčatům to takové problémy nedělá. Spíše mají problémy při jednání na úřadech a u lékaře. Žena č. 2 se při těchto otázkách obracela spíše na svou babičku, protože jí to přišlo přirozenější, než řešit problémy s cizím člověkem. Ostatní respondenti řešili problémy s vedoucí nebo s kamarády.

6.7.5. Mezilidské vztahy

Všichni respondenti odpovídali, že nemají problémy se svým okolím (až na partnerský pár, kterému se nelíbí chování spolubydlících). Tvrdili, že jsou schopni se na všem domluvit a že jejich nejbližší okruh tvoří kamarádi, zbytek rodiny a partner/partnerka. Partneři, kteří si k sobě našli cestu v domě napůl cesty tvrdí, že tak by to mělo být. *„Naše vedoucí je opravdu chytrá, dává do domu na půl cesty k sobě děcka, u kterých si myslí, že by se k sobě mohli hodit...Ti se potom dají dohromady a už spolu můžou kamkoliv odejít, protože mají jeden*

druhého.“ (Žena 2) V partnerovi vidí velkou oporu, a protože spolu mají dítě, vidí ho i jako partnera na celý život. Její partner to vidí podobně. Oba se shodli na tom, že teď mají něco, co neměli celé dětství a dospívání a že to teď dceři vynahradí. Nikdy by nedopustili, aby se jejich dcera dostala do ústavu.

Žena 1, která opustila dům na půl cesty kvůli partnerovi je také spokojená. Odešla kvůli němu, aby mohli bydlet spolu a nelituje toho. „*Nejdřív jsem váhala, jestli to mám udělat, protože pak se vracet, to by bylo těžké. Ale teď jsem za to ráda, bydlím sama s partnerem, koupili jsme si psa, o kterého se společně staráme a já pomáhám děckám, které se ještě neosamostatnily. Když někomu fakt pomůžu, tak mám radost, pak bych nemusela ani dostávat ani peníze a ke štěstí by mi to stačilo.*“ (Žena 1) Poslední respondent přítelkyni nemá a podle jeho ji zatím ani nehledá. Nejdříve se chce sám osamostatnit a teprve poté si najít partnerku, aby sám sobě dokázal, že se umí osamostatnit sám a nikoho k tomu nepotřebuje.

6.7.6. Výhled do budoucnosti

Partnerský pár se během výzkumu zcela osamostatnil, začali bydlet ve vlastním bytě, ve kterém platí o něco málo vyšší nájem než v domě na půl cesty. Již nemají problémy se sousedy. Bydlí v paneláku, sousedé neví, že přišli z domu na půl cesty a berou je zcela normálně jako ostatní v paneláku. Žena se stýká s ostatními maminkami, které mají miminka a je spokojená. Osobně si myslí, že osamostatnění byl její sen, chtěla to sama a kdyby nechtěla, tak by se jí to nepovedlo. Dům na půl cesty jí pouze poskytl k tomuto osamostatnění potřebné zázemí – měla kde bydlet, sehnala práci a našla vhodného partnera. Jejich dalšími cíli jsou přání, které mají snad všechny mladé rodiny. Chtějí mít vlastní domek, alespoň dvě děti a jet jako rodina na společnou dovolenou k moři. Snaží se co nejvíce přiblížit fungování plně funkční rodiny. „*Já jsem měl strach, když jsme se stěhovali, jestli všechno zvládnem a jestli nás lidi budou brát normálně, ale pak jsem byl překvapený. Všechno běželo v pohodě a nemáme žádné problémy. Trochu jsem povýšil v práci, už dělám vedoucího, tak mám i lepší peníze, tak se snažím dál, abych byl schopný malé a partnerce zajistit hezký život.*“ (Muž 2)

Slečna, která nyní pomáhá v domě na půl cesty zpětně hodnotí svůj život v tomto sociálním zařízení také pozitivně. Tvrdí, že si našla dost přátel, kteří se nezajímalo o to, jestli je z dětského domova nebo ne, ale zajímalo je spíše jaká je. Zbavila se dluhů, které měla a během pobytu si naspořila dost peněz, aby si mohla pronajmout s přítelem vlastní byt a nakoupit všechn potřebný nábytek a vybavení. Snaží se i nadále pomáhat mladým, kteří se ještě neorientovali ve společnosti. Je jim nápomocná při řešení jakéhokoliv problému a umí poskytnout dobré rady. Dává příklad, jak vše řešila ona, když byla v domě na půl cesty a učí

je, jak by to mohli udělat lépe. Snaží se je poučit z vlastních chyb. Děti zatím neplánuje, ale do budoucna se tomu vůbec nebrání.

Poslední respondent žil stále v domě na půl cesty i na konci mého výzkumu. Dočasné bydlení v domě na půl cesty hodnotil pozitivně. Byl rád, že má kde bydlet, bydlení se mu líbí, platí za něj málo, má stálou práci a kamarády a zatím nechce nic měnit. Čeká na to, až si vydělá dost peněz, aby se mohl úplně osamostatnit. S původní rodinou se vůbec nestýká a tvrdí, že mu to ani nechybí. Domácí práce začal po půl roce v domě na půl cesty zvládat docela obstojně. „...*tak asi jako každéj chlap že jo...uvařím si, vyperu, s žehlením je to horší, ale radši si kupuju věci, které nemusím moc žehlit...*“ (Muž 1) Svou budoucnost plánuje stejně jako jeho vrstevníci: časem si najít nějakou partnerku, postavit si dům nebo koupit vlastní byt a žít normální život, mít děti, jezdit na dovolené. Dokonce prý uvažoval o tom, že by si dodělat maturitu, ale v době výzkumu to skončilo jen u uvažování, přihlášku nepodal. Slíbil, že snad příští rok. Vidí ve vzdělání budoucnost, i když se mu moc učit nechce.

6.8. Shrnutí

Kdybych měla výzkum jednoduše shrnout, tak jsem se dozvěděla, že dva ze čtyř respondentů se do domu na půl cesty dostali „z ulice“, přičemž jeden byl mezi ústavem a domem na půl cesty u své působní rodiny. Další dvě respondentky přišly do domu na půl přímo z dětského domova. Těm, kteří přišli z ulice poradili dům na půl cesty kamarádi. Dalším dvěma poradili dům na půl cesty přímo pracovníci ústavu. Všichni se však shodli, že příprava v ústavu na samostatný život byla téměř nulová. Při otázce, zdali se účastnil nějakého programu či přednášek o začleňování do života, byli většinou velmi překvapení, že nikdy o ničem podobném neslyšeli. Oceňovali však pracovníky ústavů, kteří jim byli schopni poskytnout odpovědi na otázky, které je zajímaly.

Jako pozitivum domů na půl cesty byl vnímán fakt, že mají kde bydlet, že mají práci, splatí si dluhy a naučí se o sebe postarat a pečovat o domácnost. Výhodou byla také nízká cena za samostatné bydlení. Pozitivně byl vnímán i fakt, že si mohou o všem rozhodovat sami a nemusí být závislí na kamarádech či rodině.

Negativně byly vnímány spory se spolubydlícími a hlášení návštěv vedoucímu.

Co se týče práce – všichni respondenti sehnali práci bez větších obtíží, většinou jim pomohli pracovníci z domů na půl cesty. Obecně však měli problémy s pracovní morálkou. Nebyli zvyklí na práci a povinnosti, práce pro ně byla většinou namáhavá a špatně placená. Všichni však bylo obeznámeni s tím, že práce je potřebná k tomu, aby mohli platit nájem a dovolit si koupit základní potřeby a stravu.

Při osamostatnění bylo pro všechny nejtěžší naučit se domácím pracím, dodržovat určitý řád, zvyknout si na omezený příjem peněz, hospodaření s vydělanými penězi, zvyknout si na měsíční placení nájmu, řešit problémy na úřadech a u lékaře.

Tři respondenti však po opuštění domu na půl cesty vnímali tuto instituci velmi kladně a to tak, že jim vytvořila podmínky k tomu, aby se mohli osamostatnit, naučila je hospodařit s penězi, naučila je, jak se zbavit dluhů a mohli si našetřit peníze. Všichni do budoucna plánují normální život ve funkční rodině s tím, že už nijak nevnímají svou odlišnost, odlišné dětství a dospívání.

ZÁVĚR

Závěry, které z výzkumu a z teoretické části vyplývají jsou zcela jednoznačné. Mladí dospělí, kteří opouští ústavní zařízení nejsou dostatečně připraveni na samostatný život. Existuje málo institucí, které by jim mohly v osamostatnění pomoci. Jednou z významných a účinných institucí jsou domy na půl cesty, které napomáhají jejich integraci do společnosti.

Problémem však zůstává, že domů na půl cesty není tolik a jejich kapacity jsou omezené, takže se dá pomoci pouze zlomku mladých dospělých, kteří by potřebovali s osamostatněním pomoci.

Je jasné, že výzkum není zcela jednoznačný a že nereprezentuje všechny mladé dospělé, kteří opouštějí ústavní zařízení. Při vytváření závěru jsem vycházela ze zkušeností, které s danou problematikou mám. Již na střední škole jsem se věnovala problematice náhradní rodinné péče a vždy bylo známo, že děti z ústavů trpí deprivacním syndromem, neboť nebyli vychováni v úplné rodině, nemají naučené chování, protože jej neměli od koho pochytit. Vycházela jsem také z mnohých průzkumů, kterých bylo na podobné téma provedeno několik a z názorů odborníků, kteří se této tématice věnují. Hodně mi pomohl rozhovor s paní Smrčkovou, zakladatelkou občanského sdružení Pod křídly a zároveň vedoucí domů na půl cesty a také s paní Vávrovou ze Střediska náhradní rodinné péče, která se v problematice dětí v ústavní péči velmi dobře orientuje. Můj vlastní výzkum jen potvrdil (i když byl vzorek malý) všeobecná tvrzení o mladých lidech, kteří mají problémy s osamostatněním.

Cílem mé práce bylo zjistit jak jsou prospěšné domy na půl cesty pro své klienty, jaké služby jim při osamostatnění mohou poskytnout a jestli opravdu tato zařízení napomáhají k integraci mladých dospělých do společnosti. V teoretické části jsem shrnula celkovou problematiku od náhradní rodinné péče, přes ústavní péči, odchod z ústavní péče a domy na půl cesty. Výzkum mi jen potvrdil teorii.

V každém případě v této oblasti chybí jednoznačný systém, který by mohl těmto dětem napomoci při jejich začleňování.

Myslím si, že výzkum by byl věrohodnější a kvalitnější, kdyby se jej účastnilo více respondentů, ale vzhledem k dané problematice bylo velmi těžké respondenty získat. Na podobné téma píše práci více studentů, takže jsem občas měla pocit, že jim kladu dokola stejné otázky jako všichni přede mnou. Z toho také možná vyplývaly jejich velmi stručné odpovědi.

Mohla jsem také více prostoru věnovat možnostem, které by nedokonalý systém následné péče vylepšily. Dále by bylo zajímavé sledovat vývoj daných respondentů ještě po delší době. Zajímalo by mě, zdali opravdu dosáhli toho, co si naplánovali.

Překvapil mě ale fakt, že teorie tvrdí, že děti z ústavních zařízení mají problémy s navazováním přátelství a partnerských vztahů. Můj výzkum naopak ukázal opak. Tři respondenti našli vcelku rychle vhodného partnera a jeden respondent zase získal mnoho známých a kamarádů.

Téma náhradní a následné péče bude ještě v budoucnu mnohokrát diskutované, neboť se vskutku jedná o velký problém. V naší republice je velké množství dětí, které byly odloženy nebo o ně rodiče nejeví zájem. Společnost vnímá tyto děti jako nepřizpůsobivé, ve velké většině případů je vidí jak budoucí kriminálníky. Většinou jsou to však normální děti, kterým pouze chyběla správná výchova ve funkční rodině a musí vše dohnat po opuštění ústavní péče. Měli bychom se snažit jim pomoci, aby se úspěšně integrovali do společnosti. Doufám, že tento problém bude efektivně řešen, jak v rámci legislativy, tak v rámci naší společnosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAUMAN, Z. Myslet sociologicky. Praha: SLON, 1996.

BUBLEOVÁ, V. Osvojení a pěstounská péče. Praha: SNRP, 2002. s. 31-32. ISBN 80-7178-637-3.

BRUTHANSOVÁ, D. Náklady na ústavní sociální péči a služby podporovaného a chráněného bydlení. Praha: VÚPSV, 2004.

FOLDA, J. a kol. Následná péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v ČR – situační analýza prezentace z mezinárodní konference 25.-26.6.2009.

GOTTWALDOVÁ, M. a kol. Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života Centrum J.J. Pestalozziho, o.p.s., Chrudim 2006.

JEDLIČKA, R. a kol. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis, 2004. 480 s. ISBN: 80-7312-038-0.

KOVAŘÍK, J. Osvojení a pěstounská péče, kap. Vývojová psychologie pro pěstouny a osvojitele. Praha : SNRP, 2002. s. 59-78. ISBN 80-7178-637-3.

KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: Portál, 2004.

MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z. Náhradní rodinná péče. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. 2. část. Děti z náhradní rodinné péče. Československá psychologie, 1996.

MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989.

MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-853-8.

MATOUŠEK, O. Ústavní péče. 2. rozšířené a přepracované vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1999. ISBN 80-85850-76-1.

MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P, KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, O. Sociální služby. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.

VÉBR, V. a kol., Start do života. Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha 2008.

ŠKOVIERA, A. Dilemata náhradní výchovy. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VESELÁ, J. Životní šance mladistvých po odchodu z dětského domova, Praha 2008.

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

www.adoptce.com

www.esf.cz

www.mpsv.cz

www.msmt.cz

www.mzcr.cz

www.nahradnirodina.cz

www.podkridly.cz

www.vzd.cz

SEZNAM ZÁKONŮ

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Zákon č. 100/1988 Sb., o státní sociální podpoře, v platném znění.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a

o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v platném znění.

Úmluva o právech dítěte zveřejněná pod č. 104/1991 Sb.

Evropská úmluva o osvojení dětí zveřejněná pod č. 55/2000 Sb.

Příloha č. 1

Významné legislativní změny ve vztahu k péči o děti v letech 1999 – 2009

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ze dne 5. února 2002, ve znění následných pozdějších předpisů, a prováděcí vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., kterou se provádí zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ze dne 30. srpna 2006, upravuje celou oblast ústavní a ochranné výchovy.

O samotném nařízení ústavní nebo ochranné výchovy rozhoduje soud, a to buď na základě zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v občanskoprávním řízení (zák. č. 99/ 1963 Sb., ve znění novel - občanský soudní řád), nebo na základě zákona 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.

Mezi další důležité legislativní změny je třeba zařadit i přijetí zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění novel.

Kontrolu v místech, kde dochází k výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, vykonávají kromě státní zástupců příslušných státních zastupitelství a České školní inspekce nově i veřejný ochránce práv.

Činnost České školní inspekce upravuje zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů, který nahradil předchozí zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), a zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních. Podle něj je základním kritériem hodnocení zejména účinnost podpory rozvoje osobnosti dítěte, žáka a studenta.

Podle zákona 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění zák. č. 14/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů, ze dne 18. prosince 2001, účinného od 1. března 2002, vykonává dozor nad dodržováním

právních předpisů mj. i v místech, kde se vykonává ochranná nebo ústavní výchova státní zastupitelství. Státní zástupci zde tak nově dohlížejí obecně na dodržování zákonnosti, zvláštní pozornost věnují zejména skutečnosti, zda se výkon ústavní a ochranné výchovy uskutečňuje na základě pravomocných rozhodnutí soudu.

Nejvýznamnější změnou ve vztahu ke kontrole školských zařízení je přijetí zák. č. 381/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, ze dne 19. srpna 2005. Tímto zákonem byly pravomoci veřejného ochránce práv zásadně rozšířeny o kontrolu nad místy, kde dochází k zadržování osob. Podle tohoto zákona Veřejný ochránce práv provádí systematické návštěvy míst, kde se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě veřejnou mocí nebo v důsledku závislosti na poskytované péči, s cílem posílit ochranu těchto osob před mučením, krutým, nelidským, ponižujícím zacházením nebo trestáním a jiným špatným zacházením. Jeho působnost se výslovně vztahuje i na zařízení, v nichž se vykonává ochranná nebo ústavní výchova, tedy na všechna zmíněná školská zařízení.

V současné době se na základě Národního akčního plánu transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, schváleného vládou dne 13. července 2007, připravuje podstatná novela zák. č. 109/2006 sb., v souladu s Národním akčním plánem směřující k omezení počtů dětí v ústavní péči, jednak k podstatnému zvýšení kvality poskytované péče a rozšíření škály poradenských služeb.

Připravuje se rovněž návrh zákona o dětském ochránci práv, který by se zaměřil výlučně na problematiku dětí, včetně dětí v ústavní a ochranné výchově. Národní akční plán – realizace Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2009 – 2010, schváleného vládou České republiky 20. července 2009 stanovil úkol spočívající v ustavení institutu „školního“ komisaře pro děti, jehož posláním bude prosazování a ochrana práv dětí v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, do 31. prosince 2009.

Příloha č. 2

Rámcová koncepce MŠMT ČR v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči

Připravuje: O61, Skupina 6 MŠMT

I. Východiska a cíle Koncepce MŠMT v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči (dále jen „zařízení“):

Česká republika patří mezi země s vysokým počtem dětí umístěvaných do institucionální péče v Evropě¹. V zařízeních (diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, dětské domovy) bylo umístěno k 31. 10. 2007 celkem **7 427 dětí**².

Česká republika byla v roce 2003 kritizována Výborem pro práva dítěte OSN³ za situaci dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních, zejména potom za **chybějící individuální přístup, omezování kontaktů dětí s jejich původní rodinou a blízkými osobami** a také za **nedostatečnou pomoc dětem při opouštění ústavního prostředí**. Výbor ministrů Rady Evropy ve svém doporučení Rec(2005)5 doporučuje vládám členských států, aby přijala taková legislativní a další opatření, která povedou k **dodržování zásad a kvalitních norem v institucích tak, aby bylo naplňováno právo dětí na plnohodnotný život**⁴.

MŠMT jako první zahájilo mezirezortní spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV), které připravilo a vládě předkládá Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 (dále jen NAP), jehož podstatnou součástí bude **Koncepce MŠMT v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče ve školských zařízeních** (dále jen „Koncepce transformace MŠMT“). Pracovníci skupiny 6 MŠMT se od počátku účastnili intenzivní přípravy tohoto materiálu. NAP představuje komplexní přístup k řešení multioborové a mezirezortní problematiky

¹ Děti mezi ústavní výchovou a rodinou. Sborník ke konferenci, 8. – 9. 11. 2007. Člověk hledá člověka, str. 8

² Databáze Ústavu pro informace ve vzdělávání, staženo z: <http://www.uiv.cz/clanek/705/1538>

³ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations: Czech Republic*, 18 March 2003, CRC/C/15/Add.201, staženo z: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3f25962b4.html>

⁴ Doporučení Rec(2005)5 Výboru ministrů členských států ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních (*přijaté Výborem ministrů 16. března 2005 na 919. zasedání náměstků ministrů*)

ohrožených rodin a dětí s vědomím, že se jedná o dlouhodobý proces, jehož úplná realizace je otázkou víceletého období.

Současně na MPSV také probíhá Projekt podpory transformace sociálních služeb, který významně řeší zajištění kvalitní péče dětí umístěných v institucích řízených MPSV.

NAP charakterizuje současný systém péče o ohrožené děti jako dlouhodobě nevyhovující a jako **základní nedostatky** definuje:

- Roztříštěnost a nekoordinovanost systému (nejednotné pracovní postupy, řízení, kontrola a financování, odlišné požadavky na personální zajištění a kvalifikaci pracovníků).
- Nekoordinovanost systému služeb pro ohrožené děti a rodiny (pokrytí neodpovídající potřebám klientů, absence návaznosti služeb).
- Nedostatečnost sítě náhradních rodin (tj. nedostatky v oblasti kvantitativní i kvalitativní podpory).
- Vysoký počet dětí v ústavní péči a jejich nedostatečná podpora při osamostatňování⁵.

Postupný proces transformace systému náhradní výchovné péče v zařízeních v resortu MŠMT má v souladu s aktivitami Národního akčního plánu následující hlavní cíle:

- **snížit počet dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče, a to za předpokladu posílení preventivní složky práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami, podpora rozvoje a dostupnosti souvisejících služeb, včetně navýšení počtu kvalifikovaných pracovníků,**
- **vytvoření sítě specializovaných ambulantních služeb s těžištěm v profesionální péči orientované na potřeby dítěte a práci s celým rodinným systémem,**
- **vzdělávání a proškolení pracovníků zařízení,**
- **transformace, diferenciací a specializací náhradní výchovné péče pro pomoc dětem, u nichž je umístění do zařízení nejlepším, nebo jediným reálným možným řešením jejich situace.**

⁵ Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti (do roku 2013), MPSV 2009

Základní principy procesu transformace náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči:

Nastavení **fází** optimalizace a transformace (tj. optimální podoba toho, čeho chceme dosáhnout) zařízení poskytující náhradní výchovnou péči o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

Dostupnost a návaznost všech potřebných služeb a informací by mělo být bez zbytečných průtahů, místně, časově, odborně, za předpokladu kulturně sociální senzitivity, ochrany osobních dat a nízkoprahovosti u preventivních i ambulantních služeb.

Zabezpečení potřeb dětí a **zvyšovat kvalitu života** v průběhu multidisciplinární péče v náhradní výchovné péči o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a v oblasti preventivně výchovné péči.

Zvyšování **profesionality** pracovníků, musí splňovat nároky dobré praxe podložené výzkumem, tj. uplatňovat individuální přístup k dětem/klientům v kontextu biologického, psychologického, pedagogického, psychoterapeutického a sociálního modelu péče, s ohledem na jejich potřeby.

Efektivita a flexibilita nezbytná péče o dítě/klienta je založena na správné depistáži, dobré indikaci a včasné intervenci. Podmínkou tohoto principu je spektrum služeb, které budou reagovat na aktuální potřeby dětí/klientů, budou zaváděny inovativní postupy, založené na poznatcích z výzkumů a dobré praxe. Flexibilita je podmínkou i transformačního procesu a koncepčního materiálu, který musí být otevřený i neočekávaným změnám.

Diferenciace služeb a odborné péče musí zohlednit rozdílné potřeby dětí/klientů a rodin ve vztahu k poskytovaným službám.

Destigmatizace zohledňuje ochranu dětí/klientů i rodin před negativním označováním v průběhu diagnostické, preventivní, výchovné, terapeutické a následné péče. S tímto principem souvisí vymezení moderní terminologie a transparentnost institucionální výchovy a dalších intervencí, včetně humanizace resocializační péče.

Komplexnost musí být zjištěna na základě individuální situace a potřeb dětí/klientů a musí integrovat speciálně edukativní, specifické léčebné, terapeutické a preventivní postupy včetně sociální práce, jejichž efektivita je dostatečně podložena poznatky z praxe a výzkumů.

II. Institucionální péče jako součást moderního systému péče o ohrožené děti a rodiny⁶

Postupný proces transformace celého systému péče o ohrožené děti a rodiny by měl přinést vznik sítě specializovaných zařízení, která jsou využívána v případech, kdy děti nelze ze závažných důvodů umístit do určité formy náhradní rodinné péče, nebo v případech, kdy potřebují komplexní (speciálně pedagogickou, psychologickou, zdravotní, sociální) odbornou péči. Na zřeteli musí zůstat nejlepší zájem dítěte a jeho co nejefektivnější resocializace a integrace. Umístění dítěte v institucionální péči musí být pouze na nezbytně dlouhou dobu a musí současně zaručovat realizaci jeho základních práv.

Umísťování dětí v zařízeních by nemělo být delší než je nezbytně nutné a mělo by být předmětem pravidelné kontroly s ohledem na nejlepší zájmy dítěte, které jsou hlavním hlediskem při jeho výchově. Rodičům musí být poskytnuta co největší podpora s ohledem na harmonickou reintegraci dítěte do původní rodiny a společnosti. Postupy, organizace a individuální program rozvoje osobnosti v zařízení, včetně periodické kontroly umístění, by měly zaručovat práva dítěte, zejména právo dítěte být vyslyšeno; jeho názorům by měla být věnována náležitá pozornost a váha v souladu s věkem dítěte a stupněm jeho vyspělosti. Odborná práce s rodinou by měla být směřována k její aktivní participaci na individuálním výchovně vzdělávacím programu dítěte, včetně jeho profesního zaměření. Není-li návrat dítěte do vlastní rodiny možný, je třeba realizovat taková opatření, aby mohlo dojít k jeho seberealizaci a umožnění kontinuity životní cesty. Jakákoliv kontrolní, výchovná nebo organizační opatření, realizovaná v rámci institucionální péče, včetně kroků zaměřených k prevenci sebepoškozování dítěte a agresi vůči okolí, musí vycházet z požadavku zákonnosti a z požadavku pedagogické vhodnosti⁷.

III. Přípravné kroky pro rozpracování a realizaci Koncepce MŠMT v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče v zařízeních

Koncepce transformace MŠMT je postavena na třech základních pilířích, kterými jsou:

⁶ Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti (do roku 2013), MPSV 2009

⁷ Doporučení Rec(2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních (*přijaté Výborem ministrů 16. března 2005 na 919. zasedání náměstků ministrů*)

Analýza celého systému péče o ohrožené děti a rodiny rezortu školství, především pak analýza kapacit zařízení z hlediska lidských zdrojů, počtu klientů, hmotných zdrojů, kvality života klientů)

Změna kvality péče jednotlivých složek systému (vytvoření standardů kvality práce v zařízeních, vypracování dílčích metodik práce dle specializací jednotlivých zařízení, provázat kontrolní mechanismy v návaznosti na finanční zdroje.

Zavádění efektivních a inovativních postupů do systému, které budou zvyšovat profesionalitu péče (vzdělávání, psychoterapeutické sebezkušenostní výcviky, komunitní systém péče, psychoterapeutické postupy a nové diagnostické metody, supervize).

Přípravné kroky pro zahájení transformace:

1. Analýzy stávajícího systému náhradní výchovné péče v zařízeních

V současné době neexistuje ucelený materiál mapující vývoj a současný stav zařízení. Pro přesné naplánování jednotlivých fází transformace z hlediska věcného, legislativního a finančního je proto nutné vypracovat metodologicky kvalitní analýzy, které budou zahrnovat jak dostupná data, tak budou vycházet ze závěrů přímo zadaných dílčích analýz. Je nutné vypracovat a vyhodnotit analýzu institucionálního kontextu sítě služeb (z hlediska dostupnosti, provázanosti, komplexnosti, flexibility), analýzu personální (analýza kvalifikovanosti personálu), analýzu vzdělávacích možností a kvality vzdělávání personálu, analýzu finanční (přenastavení systému finančních toků a jejich optimalizaci), analýzu kvality péče, analýzu vzdělávacích, psychologických, zdravotních a sociálních potřeb dětí, které vyrůstají v zařízeních. Nedílnou součástí analýz budou i možná rizika vztahující se k jednotlivým oblastem.

Pro přípravu nových metodik práce bude důležité vycházet z historického vývoje systému institucionální péče v České republice i z mezinárodní zkušenosti ostatních zemí. Důležitou součástí analytické části bude i přesné vymezení terminologie.

Termín: 2 analýzy do 2010, dále průběžně

Zodpovědnost: MŠMT-příslušné odbory, externí experti a organizace, PŘO, OPŘO

2. Vytvoření Individuálního národního projektu

Prostředkem je příprava, vytvoření a zajištění realizace Individuálního národního projektu, jehož cílem bude nastavení transformovaného systému ve spolupráci s dalšími rezorty, kraji a nestátními subjekty. V rámci projektu bude realizováno pilotní ověření transformace ústavní a ochranné výchovy v několika zařízeních a krajích. Součástí projektu bude například vzdělávání a osvěta, vypracování dalších potřebných analýz, vytvoření standardů kvality péče, vyhodnocení individuálních potřeb dětí, psychiatrické komorbidity v návaznosti na diferenciaci služeb, finanční analýzy a audit činností zařízení, zmapování možností návazných služeb v regionech, ve kterých se zařízení nacházejí, příprava transformačního plánu, propojení vykazování dat, monitoring a evaluace.

Termín: Příprava projektu: září - prosinec 2009, Předpoklad realizace projektu: 2010 - 2013

Zodpovědnost: příslušné odbory MŠMT, O61, externí odborníci

3. Nastavení komplexní metodické a kontinuální podpory směrem k zařízením

Současný systém práce mezi MŠMT a přímo řízenými zařízeními a ostatními zřizovateli vykazuje známky nesystematičnosti a nekoordinovaného metodického vedení. Zároveň neexistují aktualizované metodické materiály, které by zajišťovaly komplexní systém metodického vedení a podpory všech příslušných zařízení (diagnostické ústavy, výchovné ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, střediska výchovné péče). Je nutné zpracovat metodické materiály pro práci v jednotlivých typech zařízení a pracovat na způsobech jejich implementace a následné evaluace. Komplexní výroční zprávy neobsahují kvalitativní ani kvantitativní informace o výkonu ústavní a ochranné výchovy, o realizovaných metodických aktivitách, trendech a doporučeních metodického vedení. Zpracování těchto materiálů bude probíhat v úzké spolupráci s jednotlivými zařízeními a multidisciplinárním týmem odborníků.

Termín: průběžně

Zodpovědnost: MŠMT O61, PŘO, OPŘO

4. Legislativní změny

Novelizace zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů ve znění pozdějších předpisů, a dalších právních předpisů.

V návaznosti bude vytvořena analýza současného stavu a potřeb vyšších územně správních celků, bude vytvořena koncepce středisek výchovné péče, včetně nastavení a sjednocení statistických výkazů, metodik a rozšíření činností, které budou reagovat na potřeby dětí,

rodičů a škol. Následovat bude vydefinování a přesměrování finančních toků, v návaznosti na optimalizaci současné sítě. V rámci přípravy legislativních změn dojde k vypracování návrhů novel zákonů a dalších prováděcích předpisů.

Termín: Novelizace zák. 109/2002 Sb. 2011, dále vyhlášky, metodické pokyny průběžně do 2014

Zodpovědnost: MŠMT O61, O26, další příslušné odbory, externí experti, PŘO, ČŠI

5. Vytváření Standardů kvality práce v zařízeních

Standardy kvality péče představují klíčový nástroj pro nastavení podmínek v zařízeních tak, aby byla naplňována práva dětí vyrůstajících v systému institucionální péče a zvýšila se kvalita poskytovaných speciálně pedagogických, psychologických, terapeutických a sociálních služeb. Například v současném systému sociálních služeb k vytvoření Standardů kvality sociálních služeb napomáhá nastavovat i kontrolovat kvalitu života lidí v pobytových zařízeních sociálních služeb zákon č. 108/2005 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. V ČR existují i další unikátní systémy standardizace a hodnocení kvality péče (např. Standardy kvality péče o drogově závislé..., Standardy kvality primární protidrogové prevence a systémy hodnocení kvality ve zdravotnictví). Na vytváření standardů péče v zařízeních se musí podílet multidisciplinární tým odborníků. Klíčovými aktéry při tvorbě standardů budou odborníci z řad pracovníků školských zařízení NRV.

Termín: 2010, průběžně

Zodpovědnost: MŠMT O61, externí experti, OPŘO, ČŠI

6. Nastavení mezirezortní a mezioborové spolupráce

Pro zajištění efektivní práce na transformaci zařízení je nutný vznik mezirezortních a expertních pracovních skupin, které budou pracovat na nových přístupech a metodách práce v systému institucionální péče a evaluaci. MŠMT se bude podílet na práci skupin a zpracování všech příslušných výstupů, včetně připomínkování a finalizace materiálů. Účastníky spolupráce dne NAP všechny orgány, osoby a instituce s celostátní působností, jejichž agenda zahrnuje institucionální péči o děti, zejména:

MPSV, MŠMT, MZ, MV, MSp, Ministr vlády pro lidská práva a národnostní menšiny, MMR, MF, Asociace krajů ČR, Svaz měst a obcí ČR, Česká školní inspekce, NNO.

Termín: září 2009 – dále průběžně

Zodpovědnost: MŠMT O61

7. Informace, PR a osvěta

Již od počátku přípravy transformace je důležité započít s informační a osvětovou kampaní, která bude průběžně přinášet informace pro laickou i odbornou veřejnost. Kampaň musí být rozdělena dle cílových skupin, které má oslovit. Klíčovou skupinou jsou zaměstnanci samotných zařízení, pro něž je důležité přesně vědět, co se připravuje. Nesmí dojít k dezinformovanosti a šíření paniky ve smyslu strachu ze ztráty zaměstnání nebo přehnaného kladení nároků na pracovníky. Je nutné pozitivně a citlivě vysvětlovat, že v rámci transformace jde o zlepšení kvality péče a nastavení systému specializovaných zařízení a služeb. Další cílovou skupinou budou odborníci, kteří pracují v systému ohrožených rodin a dětí a Krajské úřady. Smyslem osvětové kampaně je i informování široké veřejnosti prostřednictvím médií, pro kterou je problematika dětí žijících v náhradní výchovné a rodinné péči zajímavá. V rámci informační kampaně budou využity webové stránky MŠMT, budou prezentovány příklady dobré praxe vzešlé z projektů podpořených MŠMT v rámci OP VK, vzdělávací aktivity a další (konference, semináře, porady).

Termín: průběžně

Zodpovědnost: MŠMT O61

8. Monitoring a evaluace transformačních aktivit

Transformační aktivity musí být monitorovány a evaluovány již od přípravné fáze transformace. Bude vytvořen monitorovací systém hodnotící systém v rámci MŠMT. Bude vytvořena evaluační expertní pracovní skupina, která bude celý proces evaluace vytvářet, vyhodnocovat a dávat zpětné vazby. Jedná se o prevenci rizik časových prodlev koordinačních postupů, rizik personálních, ekonomických a dalších nepředvídatelných rizik.

Termín: průběžně

Zodpovědnost: MŠMT O61, ČŠI, externí odborníci

9. Finanční analýzy

Celý proces transformace je dlouhodobým řešením změn, které se neobejdou bez finančního krytí. Rozbory hospodaření přímo řízených organizací za rok 2008 a návrh na rozdělení hospodářských výsledků do finančních fondů, tvoří závazné ukazatele celkem NIV 1 614 729 tis. Kč. Celkové výdaje institucionální výchovy činí 1,43% z rozpočtu kapitoly. Analýzy současných finančních zdrojů investičních i neinvestičních jednotlivých podsegmentů systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní

výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči budou realizovány z prostředků ESF.

Termín: průběžně

Zodpovědnost: skupina 6 MŠMT, příslušné odbory

Skupina 6 si je vědoma komplexnosti a dlouhodobosti transformace, jejíž úspěšnost bude záviset na důkladné přípravě celého transformačního procesu a součinnosti dalších odborů. Rozpracování koncepčního materiálu včetně ekonomických ukazatelů s návrhy transformačních změn v síti zařízení bude řešen ve spolupráci příslušných odborů.

Přehled navrhovaných aktivit realizovaných v rámci mezirezortní spolupráce při naplňování Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti

	AKTIVITY	ZODPOVĚDNOST	TERMÍN DO
1.	Zpracování metodiky práce s ohroženým dítětem v institucionální péči	<u>MPSV</u> , MŠMT, MZ, MV, NNO	XII/2010
2.	Zpracování metodiky kontaktu dítěte s rodinou, včetně metodiky zajištění hostitelské péče	<u>MPSV</u> , MŠMT, MZ, MV, NNO	XII/2010
3.	Zpracování modelových typů pobytových zařízení pro děti – zařízení poskytující komplexní odbornou péči s důrazem na preventivní a ambulantní formy péče	<u>MPSV, MŠMT</u> , MZ, MSp, MV	XII/2010
4.	Pilotní transformace vybraných zařízení (výběr krajů), zpracování metodiky transformace (proces transformace původních a zřizování nových zařízení, monitoring kvality, personální, materiální, finanční zajištění) – vzhledem k dispozicím jednotlivých zařízení a potřebám sítě služeb pro ohrožené děti a rodiny	<u>MPSV, MŠMT</u> , MZ, MPSV MSp, MV	XII/2011
5.	Transformace pobytových zařízení pro děti - restrukturalizace stávající sítě zařízení dle analýzy potřebnosti jednotlivých regionů, včetně začlenění do sítě služeb neinstitucionálního typu	<u>MPSV, MŠMT</u> , MZ, MPSV MSp, MV	XII/2013
6.	Proškolení pracovníků	MŠMT, <u>MPSV</u> , MZ, MV, MSp, NNO	XII/2013

